

KURTULUŞUNDAN SONRAKI İLK GÜNLERDE İZMİR'DE SOSYO-EKONOMİK DURUM

Bülent DURGUN*

Özet

1821'de Yunan milliyetçiliğinin uyanması ile başlayan Türk-Yunan çatışmaları, İngiltere'nin "Hasta Adam" Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçmesi ile Yunanların lehine bir gelişme göstermiştir. İzmir, Yunanlıların "Megali İdea" olarak adlandırdıkları Büyük Ülkü içinde yer alan Batı Anadolu'nun ilhakının ilk kısmı kapsamında Yunanlar tarafından işgal edilmiştir. İşgalden sonra ilhak çalışmaları kapsamında İzmir'in Türk nüfusu üzerinde sosyal ve ekonomik baskılar artmıştır.

9 Eylül 1922'de Türk Ordusunun İzmir'e girişi ile Türklere yapılan baskı kalkmış olmakla birlikte, Yunanlar tarafından harabe haline getirilen şehirde gündelik yaşamın normalleşmesi uzunca bir zaman, emek ve kaynağa ihtiyaç göstermiştir. Ayrıca işgal dönemi ve sonrasında meydana gelen olaylar iki toplumun birlikte yaşamasını neredeyse olanaksızlaştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Yunan İlişkileri, İzmir, Sosyo-Ekonomik Durum, Emperyalizm.

SOCIAL-ECONOMIC CONDITIONS OF IZMIR AT THE FIRST DAYS OF RECAPTURE

Abstract

Turkish-Greek conflict started with the wake of Greek Nationalism in 1821. English relinquishment of the unity of The Ottoman Empire caused developments in Greek's favor over the conflict. Greece invaded Izmir as the first part of the annexation of Western Anatolia which is a part of their aim of reanimation of Byzantium. With the purpose of annexation Greeks put economic and social pressure on Turkish entity.

However the arrival of Turkish Army to the İzmir in 9 September 1922 saved Turks from the pressures imposed by the Greeks, it cost a lot of labor, time and resources to restore the daily life in Izmir which was destroyed by Greeks. In addition to that, the incidents between two communities during and at the end of the invasion almost prevented a united life at the common geographic location.

Keywords: Turkish-Greek Relations, İzmir, Social-Economic Conditions, Imperialism.

* Dr. (b_durgun@hotmail.com).

Giriş

Tarih sahnesine çıktığı ilk andan itibaren defalarca yıkılıp tekrar kurulan İzmir şehri, başlıca dört büyük bölümden oluşan tarihinin son bölümü olan Cumhuriyet Dönemine girerken tekrar yıkılmıştır¹.

İzmir'in ve hinterlandının işgali temelinde ekonomik nedenlerin yattığı², işgal sonrasında düzenlenen Londra Konferansı sırasında İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın 12 Mart 1921'de Bekir Sami Bey ile imzaladığı antlaşma gereğince İtalya'nın, İzmir ve Trakya'nın Konferansta Türklerde kalmasını savunmasına karşılık Türkiye'den Batı ve Güney Anadolu'nun birçok vilayetlerinde imtiyazlar talep etmesinden de anlaşılabilir³.

Ekonomik çıkar kaygıları ile yürütülen Yunan işgali kampanyası için başta İngilizler olmak üzere batılı devletler, kamuoylarını hazırlama çabası içinde bulunurken, Yunanlılar da bu çabaları destekleyecek yaygaralar çıkarıyorlardı⁴.

Nihayet 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'i işgal ettiler ve büyük bir kıyım faaliyetine başladılar. Kimilerine göre bu, barbarlardan kurtulma çabası iken, kimilerine göre de bir öç alma girişimi idi. Her halükarda Türkler bu işten zararlı çıkıyorlardı⁵. Birinci Dünya Savaşı yıllarında başlayan milli burjuvazi oluşturma çabaları, işgal yıllarında sekteye uğradı. Ticari hayat ve denetimi tekrar azınlıklara ve onların vasıtasıyla tekrar yabancı unsurlara geçmişti⁶. Ticari hayatı yönlendiren yabancılar, bu defa işgal kuvvetleri gemilerinin bayraklarının gölgesinde eskisinden daha rahat hareket edebiliyorlardı⁷. Yunan kuvvetleri yerli Rum zenginleri tarafından finanse ediliyorlardı⁸.

- 1 Yaşar Aksoy, *İzmir, Smyrna Efsanesinden Gerçeğe*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 1990, s.27; Asaf Koçman, "İzmir'in Kentsel Gelişimi ve Bunu Etkileyen Faktörler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* (bundan sonra ÇTTAD. olarak kısaltılacaktır.), 1/3 (1993), s.s.270-271.
- 2 Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., Ankara, 1995, s.229; Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, TTK Basımevi, Ankara, 1987, s.95; R. Funda Barbaros, Gülcan Paker, Beyza Sümer, Yaşar Aksoy, *Ege Bölgesi Sanayi Odası'nın 50. Yılı*, Tükelmat AŞ., İzmir, 1995, s.3; Aksoy, a.g.e., s.153.
- 3 Mehmet Gönlübol, Cem Sar, "1919-1939 Dönemi", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s.32.
- 4 Richard Lewinshon, *Esrarengiz Avrupalı Zahoroff*, Çev.: Cem Muhtaroğlu, İletişim yay., İstanbul, 1991, s.117; Aybars, a.g.e., s.227-237; Kenan Kırkpınar, "Milli Mücadele Dönemi'nde İngiliz Basını ve Kamuoyunda Türk İmajı", ÇTTAD, 1/3 (1993), s.171.
- 5 "9 Eylül 1922'de Mustafa Kemal İzmir'e girer. Şehirde gerçek bir insan avı başlar. Rum ve Ermeni dükkanları yağmalanır, erkek, kadın ve çocuklara işkence yapılır, linç edilirler, metropoliten kalabalığa teslim edilir ve öldürülür.", Hanri Nahum, *İzmir Yahudileri*, İletişim yay., İstanbul, 2000, s.197.
- 6 Erkan Serçe, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzmir ve İzmir Ticaret ve Sanayi Odası", *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, s.69; Süleyman Vasfi (Adıyaman), "Bir Gümrükçünün İşgal Yılları Anıları", *Üç İzmir*, Yapı Kredi yay., İstanbul, 1992, s.255; Zafer Toprak, "Yayınlanmamış Bir Monografiden İzmir 1920-1921", *Üç İzmir*, s.228; Özlem Yıldırım, "İtibar-ı Zirai Birlikleri Kanunu ve Aydın İnciri Müstahsilleri Kooperatifinin Yeniden Canlanması", *Tariş Tarihi*, Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, Tariş Tarihi Projesi, İzmir, 1993, s.66; Kamil Su, *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1981, s.8-11; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.27-41.
- 7 Feridun Ergin, "Birinci Dünya Savaşında ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, III/7 (Kasım, 1986), s.65.
- 8 Aksoy, a.g.e., s.153.

Türk toplumunda, köylü unsurların aksine İttihat ve Terakki döneminde palazlanan milli burjuvazi, milliyetçi bağımsızlık hareketini destekliyordu⁹.

İşgal dönemi içerisinde Anadolu'da kullanılan para birimi Osmanlı Lirası idi. Fakat İzmir'de her çeşit para geçerliliğini sürdürmekteydi. Kambiyo oranları her gün hareketin durumuna göre değişik bir seyir izlemekteydi¹⁰.

Yunan işgali döneminde vergi tahsilatı eskisi gibi devam etmiş, ancak harcamalar işgal kuvvetleri tarafından yapılmıştı. İhtiyacımdan fazla vergi üreten Aydın Vilayetinin, fazla gelirlerinin nerede harcandığı ise Lozan Konferansı'nda dahi izah edilememişti¹¹.

İzmir'de yaşayan Türkler kurtuluşu büyük bir hararetle bekliyorlardı¹². İşgal yıllarında da eski şatafatlı günlerini aratmayan İzmir'in genel yaşantısından¹³ kurtuluşunda, geriye ancak bir *avuç kül* kaldı¹⁴. Savaşlar, başta iş gücü olmak üzere, ülkenin her türlü üretim vasıtalarını tüketmişti. Ormanlar, binalar, hayvanlar, üretim araçları, sermaye, yollar yok denecek kadar küçük bir seviyeye inmişti¹⁵.

İşgal günlerinin başlangıcıyla; I. Dünya Savaşı müddetince yeterince karışmış olan hayat iyiden iyiye karmaşık bir hale büründü. Bir taraftan Türkler şehri terk ederken diğer taraftan Yunanlı göçmenler Türklerin boşalttıkları meskenlere yerleşiyorlardı. Yunanlı memurlar asayişini sağlamak için işgal ettikleri İzmir'in her yerini kontrol altına almışlardı. İşgalden sonra ilan edilen sıkıyönetimle şehirden ayrılma yasağı getirildi. Yasakla birlikte halk tarlasına, bağına bahçesine gidebilmek için izin almak zorunda kalıyordu¹⁶. Köylüler ise kasaba ve şehirlerindeki pazarlarına da gidemiyorlardı. İzin sorununun yanında bir de yerli Rumların ve Yunan askerlerinin köylülerin yollarını keserek kıymetli eşyalarını gasp etmeleri

9 Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1994, s.138; Aksoy, a.g.e., s.153; Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları I*, Kastaş yay., İstanbul, 1988, s.196; Barbaros ve diğerleri, a.g.e., s.7.

10 Ergin, a.g.m., s.s.65-66.

11 Vedat Eldem, "Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları", *Türkiye İktisat Tarihi Seminerine sunulan bildiri, Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler, Tartışmalar 8-10 Haziran 1973*, s.401.

12 Naci Gündem, *Günler Boyunca*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002, s.33; M. Kamil Dursun, *İzmir Hatıraları*, Haz.: Ünal Şenel, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s.126; Erkan Sarç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)*, Dokuz Eylül yay., İzmir, 1998, s.173.

13 Toprak, a.g.m., s.229; Tefvik Çavdar, "Mütareke ve Milli Mücadele Döneminde Osmanlı Ekonomisi ve İzmir", *1885-1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, 21-23 Kasım 1985, s.127, İzmir'de de İstanbul benzeri ikili bir yaşam vardır (B.D.).

14 "...Bu kül yağınların üstüne yeniden mamureler kurulması tamamıyla ve yüzde yüz Türk enerjisinin eseridir. Bununla övünelim.", Gündem, a.g.e., s.120; Kazım Özalp, *Milli Mücadele I (1919-1922)*, TTK Basımevi, Ankara, 1985, s.8-11; Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002, s.225; Tülay Alım Baran, *İzmir'in İmar ve İskanı (1923-1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1994, s.28.

15 Ömer Celal Sarc, "Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve İktisat Politikaları", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı yay., İstanbul, 1983, s. 339; Sadık Kurt, *İzmir'de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850-1950)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1994, s.228; Alptekin Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, T.C. Ziraat Bankası yay., Ankara, 1998, s.72-73, 257; Kamil Su, *Manisa ve Yöresinde İşgal Açıkları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 1986, s.104; Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.s.218-219.

16 Su, *Manisa ...*, s.29.

gibi de bir ihtimal mevcuttu. Bu ihtimali ortadan kaldırmak için ahali topluca yola çıkıyordu ancak bu da sonuca müspet bir etki yapmıyordu¹⁷. Yunanlıların yerli Rum ve Ermenilerle başladıkları bu soygunculuk, yağmacılık, gasp ve tecavüz olayları işgalin son gününe kadar azalmadan, hatta şiddetlenerek devam etti¹⁸. Bir başka azınlık olan “Yahudiler ise durumdan maddi bakımdan faydalanmaya çalışıyorlardı”¹⁹. Yunanlılar ve Rumlar bu yağmacılık²⁰ ve asimilasyon faaliyetlerini geceyi bile beklemeden, gün ışığında İtilaf Devletleri temsilcilerinin gözü önünde ve en ortalık yerde yapılabiliyordu²¹. Sadece Kemeraltı’ndaki değil İzmir’in çeşitli bölgelerindeki Türklere ait ticarethane ve dükkanlar Yerli Rumların mihmandarlığındaki Yunan askerleri tarafından tek tek seçilerek talan ediliyor, buralarda kıymete değer ne mevcutsa gasp ediliyordu²². Aynı olaylar devlet dairelerine, Yunan makamlarınca el koyulması esnasında da sahnelendiler²³. Kargaşayı çıkaranların ve talanı yapanların Rumlar olduğunu Venizelos dahi kabul etmek zorunda kalmıştı. Venizelos bir taraftan propaganda amaçlı para dağıtırken²⁴ Aydın ve Nazilli’de zarar görenlerin

17 H. Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu; Falih Rıfkı Atay; Mehmet Asım Us, *İzmir’den Bursa’ya*, Atlas Kitabevi, İstanbul -1980, s.122.

18 A.g.e. , s.20; Süleyman Vasfi, a.g.m., s.238; “...bilgiyi getiren askeri komutan Filipos az kalsın öldürecek. “Alçaklar! Gözünüz hep malda, hep malda” diye bağırdı. “Cebiniz doldumu gerisine bakmıyorsunuz.”, Su, *Manisa ...*, s.40, 67; Tefik Bıykoğlu, *Türk İstiklal Harbi I (Mondros Mütarekesi ve Tatbikati)*, Gen. Kur. Basımevi, Ankara, 1962, s.134; Kadir Mısıroğlu, *Yunan Mezalimi*, İstanbul, 1973, s.168 -179; Özalp, a.g.e., s.8; Selahattin Tansel, *Mondros’dan Mudanya’ya Kadar II*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s.198; Marjorie Housepian Dobkin, *Smyrna (The Destruction of a city)*, The Kent State University Press, Kent, Ohio and London, 1988, s.65-67; Hayri Mutluoğlu, *İzmir Ermeni İhtilal Komitesi ve Terör*, Belge Yay., İstanbul, 1986, s.15; Rahmi Apak, Reşat Hall, Kadri Coşkun, *Türk İstiklal Harbi II/2.Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965, s.142; Hakkı, Güvendik, *Türk İstiklal Harbi II (Batı Cephesi 1’ inci Kısım) (15 Mayıs - 4 Eylül 1919)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1963, s.57; Müderrisoğlu, *Kurtuluş...*, s.287.

19 T.İ.H. I, s.134.

20 “...Mektubunda yağmacıların da bulunduğunu itiraf eden Venizelos, bunların yakalandığını ve mahkemeye verildiğini bildirmekte idi.”, Tansel, a.g.e., s.182.

21 Bayram Bayraktar, “Mütareke’de Yunanistan’ın Ayvalık Politikası”, *ÇTTAD. I/2*, İzmir, 1992, s.88; Mısıroğlu, a.g.e. , s.173.

22 “Hükümet caddesinde mevcut bütün müslüman ticarethane ve dükkanları, ez cümle Parme kiraathanesi, askeri acel ve kiraathane, Uluayzade Hanı Bolulu Mehmet Lokantası, Ahmet ve Ragıp kardeşlerin kütüphanesi, muhallebici ve tatlıcı İbrahim Hakkı Usta dükkanı şifa eczanesi, Emekçi başı Hanundan Hukuk Yurdu eşya, evrak ve kitapları, Kunduracı Saadetin Efendi mağazası, Beylerbaşı sokağında Selanikliler Kütüphanesi, Manifaturacı Hacı Hafız Mustafa Efendi ve kardeşinin tuhaftıye mağazası, Lokantacı İsmail Efendinin Karataş üzerindeki evi ve kıymetli eşyaları, Boşdurakta taşçı Osman efendizade Hafız Fikri efendi ile kunduracı Selanikli Hafız Hüsnü Efendi’nin dükkanları, Alaşehir Pazar, Selanikli Hakkı Usta’nın kunduracı dükkanı, Hisar ve Bölükbaşı camilerinin seccade ve halıları, pasport dairesinin karşısında Yedek Subaylar Yardımlaşma Cemiyeti gazinosu, Odun pazarından saatçi Mehmet Tevfik Efendi Ticarethanesi, Arastada ve eski mahkeme önünde 120’den fazla müslüman dükkanı, keresteciler içinde Cihan Bey’in mağazası, Kılçı Mescid mahallesinde Komiser Mehmet Efendi’nin evi, Karantinada eski mektupçu Ahmet Bey’in evi, Akarcalzade Hacı Bekir Efendi’nin evi ve dükkanı, karantinada bakkal kosti sokağında hapis hane müdürü Nuri Bey’in evi, tüccardan ve muharrirlerden Hacızade Hüseyin Rifat Bey’in Bozyakadaki evi ve eşyası ve hanımına ait mücevherat tamamen silah aramak bahanesiyle Eşref Paşa ve civarındaki evler kamilen soyulmuştur. Ermeni pasajında Dişçi Mehmet Ali ve Operatör Esat, Doktor Nazifi Şerif ve Doktor Fuat Bey’lerin klinikleri de tamamen yağma edilmiştir.”, a.g.e., s.177; “Çeteler halinde Ege kıyı bölgelerine baskınlar yaptılar ve halkı korku ve panik içinde bıraktılar. Söke’nin Kelih köyünü basarak zahire yağmaladılar, üçyüzün üzerinde Yunanistan askeri üniformalarını giymiş grupla Tomatça köyünü bastılar. Ayvalık’ta, Urla’da ve İzmir yöresinde birçok ‘cinayetler’ işlediler.”, Bayraktar, a.g.m. , s.89.

23 Mısıroğlu, a.g.e. , s.176; T. İ. H. II/1, s.57.

24 DH-KMS, Dos.54/2, Bel. no.35.

zararlarını tazmin etmek için 250.000 T.L. göndermişti²⁵. Konsolos Horton’un Yunanlıların işledikleri cinayeti mazur gösteren yorumundan bahsetmeden geçemeyeceğim:

“Benim için aşkar olan şeydu Yunanlıların çıkarmanın hemen akabinde uyguladıkları vahşet ve şiddet oldukça doğaldı ki insan doğasına aşına olanlar bunu daha önceden tahmin edebilirlerdi... Yunanlıların son dönemde katlandıkları eziyetler göz önüne getirildiğinde durumun eski halini alması mucizeden daha az bir şey değildi”²⁶.

Rumların yağma, hırsızlık ve talanundan tarihi eserler dahi nasibini almışlardı. Örneğin Sard harabelerinde taşınması zor olan sanduka ve kırık testilerin dışındaki bütün değerli parçalar götürülmüştü²⁷. Yunanlıların işgal dönemlerinde bölgede meydana getirdikleri zararlar şöyledir²⁸:

<i>Gayri Menkul Hasarlar</i>	Adedi (bin)	Tutarı (milyon lira)
İzmir Şehrinde	19	176
Diğer Şehirlerde	54	305
Kasaba ve Köylerde	87	177
<i>Toplam</i>	160	658
<i>Menkul Değerler Hasarı</i>		
Mefruşat, Ticari Emtia, Nukut, Ziraat Aletleri, Hububat, vs.	-	567
<i>Hayvanlar ve Nakil Vasıtaları</i>		
Büyükbaş Hayvanlar	695	65
Küçükbaş Hayvanlar	2592	44
Nakil Vasıtaları	25	3
<i>Toplam</i>		112

Zararın Sancaklara Dağılımı Şöyledir²⁹:

Cinsi Sancak	Gayrimenkul (milyon TL)	Menkul (milyon TL)	Hayvan	Toplam
İzmir	230	65	20	315
Saruhan	132	112	11	255
Aydın	59	111	4	174
Bursa ve Kütahya	44	43	14	101

25 Tansel, a.g.e., s.186; “...Yunan makamları çalınan malların büyük kısmını ödemeye zorlandı, “Vali” nin tutukluluk halinin tazmini için 1000 Osmanlı altını ödemeyi önerdiler. (Valinin kızgınlıkla toplama reddettiği söylenir)...”, Dobkin, a.g.e., s.67.

26 A.g.e., s. 66.

27 Yücel Özkaya, Milli Mücadele’de Ege Çevresi, T. C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994, s.5.

28 Eldem, a.g.e., s.s.218-219.

29 A.g.e., s.219.

Ertuğrul	22	4	7	50
İzmit	37	98	10	145
Eskişehir	60	23	37	120
Karesi	70	90	2	162
Sair	8	5	7	20
Toplam	662	567	112	1342

Zarar ve ziyan Yunan işgali altındaki bütün bölgelerde mevcuttur. Yunan işgalinin diğer bölgelere oranla en fazla hüküm sürdüğü yer olan İzmir'de ise zararın nispeten daha çok tutması doğaldır³⁰.

Özellikle işgalin ilk yıllarında yerli Rumların ve Yunanlıların arazi ve emlak satın almak için, Türklerin topraklarının tapularını alabilmek için fırsat kolladıkları bilinmektedir. Nitekim Yunanlıların toprak alarak buradaki bölgede yasal bir sahiplik hakkı iddia etmek yolundaki planını Osmanlı hükümeti de görmüş ve buna kısmen de olsa Ziraat Bankası yoluyla açacağı kredilerle engel olmaya çalışmıştı. Yunanlılar da boş durmuyorlardı. Spekülatif haberler yayarak halkı baskı altına almaya çalışıyor, yaptıkları eziyet ile de kaçırmaya uğraşıyorlardı³¹.

I. Dünya Savaşı ve onun da öncesindeki savaşların etkisi ile sefalet içine düşmüş bulunan Türk insanı Yunanlı ve yerli Rum azınlıkların, işgal dönemi boyunca uyguladıkları politika ile tamamen bir yokluk içine sürüklendiler. "Yüzlerce liralık varlığı olan adamlar bir lokmaya muhtaç" hale geldiler³². Fatih Rıfki Atay'ın karşılaştığı şu olay durumu sergilemesi açısından ilginç bir örnek oluşturmaktadır:

"-Ahalî parasız, yiyeceksiz ve hayvansızdır. İlk geldiğim gün sokaklarda bir adamın dilsiz gibi bana işaret ettiğini gördüm. Meğer açlık ve susuzluktan sesi çıkmıyordu. Bu adam emekli bir miralaydı..."³³.

30 "... (Salihli) ve merkezinde zarar hasarat yoktur. Yalnız (Kestelli) den (2.360.500), (Kayacı)dan (670.000), (Dilbekdere)den (10.000), (Yaraşlı)dan (1.511.000), (Yaraşlı Çiftliğinden) (702.000), (Kendirlik)den (43.600), (Mersindere)den (73.000), (Sarı Mustafa Bey) karyelerinden (32.500) kuruş zarar ve ziyanları olmuş..." , a.g.e., s.38; "...Sona kalan gasplar, kirli mendillerimize kadar tenezzül ettiler. Bu zaiyat için bir liste tanzim edilmişti. O Listeye Göre:

Kuruş	
291.175	Başmüdürlük ve Muhafaza Teşkilatı
235,277	İthalat Gümrüğü Memurları
120,119	İhracat Gümrüğü Memurları
36,971	Paket Gümrüğü Memurları
Toplam	
684042	

Baş Müdürlük Memurları Arasında Benim Zaiyatım

Lira

36 Nakit

36 Sair Eşyanın Bedeli

72 Toplam", Süleyman Vasfi, a.g.m., s.248.

31 Tansel, a.g.e., s.198.

32 Su, Manisa ..., s.87.

33 Adıvar, a.g.e., s.67, bu olay 28 Eylül 1922'de Turgutlu'da cereyan etmiştir.

Bu perişanlık şehir-kasaba demeksizin bütün işgal alanındaki halkta mevcuttu. Halk kendisini savunmak için üretimi bırakmak zorunda kalmıştı. Kendi geçimliği için bile üretim yapamaz hale gelen halk bunun neticesinde aç kalıyordu. Açlıktan ve fena koşullardan meydana gelen hastalıklar bu perişanlığa tuz, biber oluyordu³⁴.

Yunanlıların gözetim altına aldıkları Türklerin pek çoğu sorgulama sırasında hayatını kaybetmişti. Gözetim altında tutuldukları ortamlar sağlık ve hijyen koşullarından uzak olduğu gibi yapılan muameleler de insanlık dışıydı. Yapılan işkencelerin yanında yiyecek olarak "*bir peksimet, bir kutu sardalya balığı-konserve- ve bir miktar kuru incir*"³⁵ gibi gıda maddeleri veriliyordu.

İzmir'de Yunanlıların bilinen gasp olaylarına ilave olarak en çok öne çıkan haberler arasında kapkaççılık, dükkan ve ev hırsızlığı gibi olaylar yerel basında dikkat çekmektedir³⁶.

Rumlar bile mevcut ortamdan rahatsızlık duymuşlardır³⁷. Yunanlıların yaptıkları vahşet ve zulüm kontrolün dışına çıkmıştır. Öyle ki Türklere yapılan vahşetin yanında Yunanlar, "*Manisa, Menemen ve diğer yerlerde üç yüzden fazla Rum kızına tecavüz etmişlerdir*"³⁸.

Bir kısım Rumlar ise I. Dünya Savaşı süresince Osmanlı padişahlarının koruması altında pek çok paralar kazandıkları halde, bu parayı yine Osmanlı Türkünü öldürmek üzere Yunan ordusuna hibe etmekte hiç bir sakınca görmemişti... "*Yani Türkün parası Türkü öldürmek için bomba ve silah oluyor*"du³⁹. Bunca şeye rağmen, bunca katlanılmak zorunda kalan ezaya rağmen Türkler yine de bu durumdan ders çıkaramıyor, Osmanlı Hükümeti Yunan askerine iase sevkinde hiçbir sakınca görmüyordu⁴⁰. Türkler, Türk esnaf dururken Rumlardan alışveriş yapmaya devam ediyorlardı⁴¹. Nankörce hareket edenler içinde İngilizler de vardı. Örneğin I. Dünya savaşıdan evvel Anadolu'da meyan kökü ticareti yapmış olan, "*İngiliz Subayı Hover*" I. Dünya Savaşı'nda Yunan casusluğunu örgütlemiş, işgal süresince de bölgede kontrol vazifesiyle görevlendirilmişken,⁴² Türklere yapılan eziyeti görmemezlikten geliyordu.

İzmir'de askeri hapishanede bulunan aydınlar⁴³ halk tarafından işgalden evvel kurtarılmışlardı. Ancak genel hapishanede tutuklu bulunanlar ise 15 Mayıs'taki işgalle birlikte kapıları kırarak kaçmışlardı⁴⁴. Bunlar da Yunan askerleri, Rum çeteleri, asker kaçakları, Yunan askeri kaçakları ve Ermeni çetelerine ek

34 Özkaya, a.g.e., s.13, 25.

35 Süleyman Vasfi, a.g.m., s.242.

36 *Ahenk*, 5 Şubat 1335; 16 Teşrinisani 1335; 27 Teşrinisani 1335.

37 Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918- 8 Eylül 1922)*, ATAM Yay., Ankara 1989, s.254.

38 Özkaya, a.g.e., s.5.

39 Arıkan, a.g.e., s.s.252- 254.

40 *DH- KMS*, Dos.54/1, Bel.16.

41 Arıkan, a.g.e., s.253.

42 *T.İ.H.I.*, s.137.

43 "...ittehatçılık, Rumlara saygısızlık, ecnebilere karşı gelme gibi bahanelerle, siyasi görüşten tevkiif edilmiş olan münevverler...", Özalp, a.g.e., s.7.

44 *A.g.e.*

olarak “Sosyal Haydut”laşarak efelerle birlikte köylünün ve halkın başına musallat olmuşlardı⁴⁵.

Gelirlerin Durumu

İşgalle birlikte pek çok devlete ait işyerlerinde Türk çalışanlar işten çıkarılmış ve yerlerine Yunanlı, Rum, Ermeniler işe alınmışlardı⁴⁶. Örneğin işgalden evvel İzmir Gümrüklerinde Yunanlı memur bulunmazken, işgalin son günleri olan 1.1.1338’de 128 Türk memura karşılık 78 Yunan memur çalışıyordu⁴⁷. İşgalcilerin yaptıkları işten ayırma uygulamalarının yanında bir kısım memur da kendiliklerinden işlerini terk ederek Anadolu’nun içine göç ediyorlardı⁴⁸. Başta öğretmenler olmak üzere Türk memurların pek çoğunun maaşları ödenmiyor, ödenen bazı maaşlar ise ya geç, ya da eksik ödeniyordu.

13 Ağustos 1920 tarihinde İzmir’deki memurlarına maaş ödemeyi durdurmuş olan Osmanlı Hükümeti, işgal otoritelerinin ödeme yapmaması üzerine hazineden memurlara yardım etmeyi düşünmüş, tahsis edilecek paranın dağıtımını yapmak ve memurlarının durumlarını anlamak üzere 9 Ağustos 1921’de İzmir’de göreve başlayacak bir komisyon göndermişti⁴⁹. Ancak bu da bir sonuç vermiyor, memurlar maaş alamadıkları için mağduriyetleri işgal sonuna kadar devam ediyordu⁵⁰. Yunanlılar Temmuz 1921 tarihine ve daha önceki dönemlere ait tüm vergi borçlarını topladıkları halde Türk memurlarının maaşlarının ödenmesi için bir düzenlemeye gitmekten kaçınmışlardı⁵¹. Hayat pahalılığının alıp başını yürüdüğü bu dönem içinde⁵² memurlar zengin eşrafın yardımlarıyla, borçlanarak veya evindeki eşyasını satarak hayatlarını idame ettirebiliyordu⁵³.

Yunan uyruklu memurların böyle bir maaş ödenmesi kaygısı bulunmuyordu⁵⁴. Bu da gösteriyor ki bölgeyi ve İzmir’i tamamen Yunanistan’a dahil etmeye çalışan işgal idaresi Türk unsuru ekonomik bir baskı altında tutarak yıldırma ve bölgeyi terk etmelerini sağlama politikasını güdüyorlardı.

45 “Ege Bölgesi’nde 19. Y. y.’dan itibaren pazar için üretimin hızlanması toprakların tek elde toplanmaya başlaması ve devletin de büyük toprak sahiplerini desteklemesi sonucu “sosyal haydutluk” oluştu. Ağa, Jandarma, mülki amir üçlüsüne karşı geniş köylü kitlesinin yapabileceği fazla bir şey yoktu. Baş kaldırı; kendisini askere almaya, ..., vergi toplamaya gelen devlet memuruna, ağasına, jandarmayaydı. Başkaldıran kişi geniş kitlelerin isteklerini yaptığı için köylüler çeteleri destekliyor ve besliyordu... Varlıklı kesimden alıp yoksullara dağıtan “sosyal haydutluk” Türkiye’de bu şekilde oluştu.”, Türkan Çetin, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü”, Ç. T. T. A. D. I/3, s.180.

46 *Ahenk*, 14 Şubat 1335.

47 Süleyman Vasfi, *a.g.m.*, s.256; Zeki Arıkan, “İzmir- Kasaba- Aydın Demiryolu İşçilerinin Bir Muhturası”, *Tarih ve Toplum*, S.49, 1988, s.s.51-56.

48 Müderrisoğlu, *Kurtuluş...*, s.s.293-294.

49 Engin Berber, *Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1993, s.14.

50 Özkaya, *a.g.e.*, s.14; Berber, *a.g.e.*, s.214; Su, *Sevr ...*, s.23.

51 Berber, *a.g.e.*, s.214.

52 Eldem, *a.g.e.*, s.203.

53 Berber, *a.g.e.*, s.214, 291.

54 *A.g.e.*, s.213.

Maaş ve ücretlerin ödenmediği bu ortamda ücret ve maaşların seyri ile bunların alım gücü şöyledir⁵⁵:

Ücretlerin Alım Gücündeki Değişiklikler

	Yıllık Ortalama Ücretler		Hayat Pahalılığı İndeksi 1914=100	Ücretlerin Alım Gücü 1914=100
	Lira	1914=100		
1914	72	100	100	100
1921	793	446	1130	40
1922	420	598	999	56
1923	434	608	1104	55

Yunan idaresi altında maaş alamayan öğretmenler tarafından yaptırılan eğitimde Sevr Antlaşmasının uygulanmaya başlamasıyla bir de ödenek sıkıntısı yaşanmaya başlandı. Yunan idaresi İslam cemaatinin kendi okullarını kendilerinin finanse etmesi gerektiğini bildirerek ödenek vermedi⁵⁶. Daha önce devletin toplamış olduğu “*Masarif-i Mecbure*”nin toplanması artık okullara kalmıştı. Okullar neredeyse eğitim dönemi sonuna gelindiği halde “*Mesarifi Mecbureyi*” toplamaya çalışıyorlardı. 1920 yılında mahallelere tahsis edilen “*masarifi mecburiye*” miktarları şu şekildeydi⁵⁷:

<u>Mahalle</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Basmane	144.795	---
Eşrefpaşa	93.297	20
Karantina	220.602	20
Mahmudiye	914.229	---
Başdurak	815.373	20
Paralı Köprü	92.696	---
Tilkilik	74.109	25
Mecidiye	280.209	---
Katipzade	23.487	20
Karşıyaka	136.753	5
Toplam	2.795.534	30

55 Eldem, a.g.e., s.203; “...1920-1921 yılında İstanbul’da çeşitli işkollarında mad (en çok rastlanan) aylık ücret 40 lira civarındadır. Bu rakamın aritmetik ortalamaya eşit olduğunu varsayacak gündelik ortalama ücret 1920’de 133 kuruş olarak tahmin edilebilir... Düyun-u Umumiye idaresince hazırlanan fiyat çıkmıştır. Bu bulgular, reel ücretlerin bu altı yılda %33 oranında düşmüş olması anlamına gelir...”, Korkut Boratav, “Devrim ve Savaş Yılları”, *Türkiye Tarihi (4) İktisat Tarihi*, s.277.

56 Su, *Sevr ...*, s.24; Özkaya, a.g.e., s.84.

57 Berber, a.g.e., s.279.

Mesarifi Mecburiye toplanamayınca okulların ihtiyaçları çeşitli yollarla karşılanmaya çalışıldı. Bu usullerin başında varlıklı eşrafın yardımları geliyordu ki bu kısa bir zaman sürebildi⁵⁸. Daha sonra uygulanan metotlar arasında müsamereler tertip etmek, rozet dağıtılması, film gösterileri, piyangolar çekilişleri sayılabilir⁵⁹. Bir kısım masraflar ise işgal kuvvetlerinin denetiminden kaçırılan ödeneklerle karşılanmıştı⁶⁰.

Bununla birlikte memurların yaz mesaisi oldukça kısaydı. Özellikle hükümet memurlarının sıcaklar nedeni ile mesaiye sabah sekizde başlayarak, mesaiyi öğlen bir buçukta tamamladıkları bilinmektedir⁶¹.

Fiyatların Durumu

Meydana gelen savaşlar ve işgalden dolayı temel ihtiyaç maddelerinin yerel üretim toplamında %33 oranında azalma meydana gelmiştir⁶². Üretimin düşüklüğü, arzın azalmasına neden olmaktadır. Nüfusun incelediğimiz dönemdeki hareketliliği, belirsizlik ortamı ile birleşince mala olan talebi artırıyor bu nedenle fiyatlar artarak geçinme indeksinin rakamlarını yukarıya doğru çekiyordu. Bu dönemde, İzmir'e gelen ve iskan edilen göçmenlerin durumu şöyledir⁶³:

Vilayet	1921	1922	1923	1924
İzmir	1682	4644	2301	4653

Türkiye geneli için Düyun-u Umumiyece tespit edilmiş olan geçinme indeksi değerleri 1914-1922 dönemi için şu şekilde cereyan ediyordu⁶⁴:

1914 (Temmuz)	= 100
1919	= 1402
1920	= 1406
1921	= 1130
1922	= 999

58 Su, *Sevr ...*, s.25.

59 "...Karşıyaka Türk okulları için rozet dağıtılmasıydı ki, bundan 20392,5 kuruş toplanmıştı. Eşref paşa mahallesi maarifi islamiye komisyonunun yaptığı bir anlaşmaya göre ise, 1922 yılının ilk günlerinde iki çeşmelik sinemasında düzenlenen müsamerede 811,5 lira hasılat sağlanmış olup bu sayede gayret erkek ve laz ve Bozyaka okulları öğretmenlerinin 1921 senesi Ekim maaşları ödenmişti. Değirmen dağı bölgesi Türk okulları yararına 16 Şubat 1922 günü Beyler sokağında ki Milli Sinemada gündüz kadınlara akşam erkeklere gösterilen filmlerden 24.440 kuruş Karantina bölgesi Türk İlkokulu yararına çekilen piyangodan ise 46.310 kuruş gelir sağlanmış, bunun 25.940 kuruşu öğretmenlerin Şubat (1922) maaşı, 17.955 kuruşu ise okulun onarımı için sarfedilmiş olup geri kalan 2415 kuruş'un ise okulun pencere pancurlarının tamiri için harcanması düşünülmüştü.", Berber, *a.g.e.*, s.293.

60 "...Milli Eğitim akarları icap bedellerinden Özel İdare adına Ziraat Bankası'na yatırılmış, her nasılsa işgal makamları tarafından el koyulmamış bulunan paradan, Yunan Fevkalade Komiserliği'ne bilgi vermeden bu iki okula yardım yapıldı.", Su, *Sevr ...*, s.25.

61 Ahenk, 4 Temmuz 1335.

62 Boratav, *a.g.m.*, s.297.

63 1930 İstatistik Yıllığı, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1930, s.100.

64 Eldem, *a.g.e.*, s.146.

Merkezi İstatistik Umumiyesi değerlerine göre Türkiye genelinde 26 çeşit mala göre hesaplanmış bulunan geçinme indeksi şu şekildeydi⁶⁵:

1914	= 100
1922	= 1256
1923	= 1279

İstatistiğin yapıldığı yirmi il içerisinde en pahalı kentler arasında yer alan İzmir'in geçinme indeksi rakamları ise aşağıdaki gibidir⁶⁶:

1914	= 69
1922	= 1234
1923	= 1331

1923 yılı hayat pahalılığı endeksine göre kıyaslama yapabilmek açısından en pahalı illerden bir kaçı ve hayat pahalılığı indeks değerleri şöyledir⁶⁷:

Elazığ	1688
Zonguldak	1666
Mersin	1587
Ankara	1315
İzmir	1331

Bu durumun toptan fiyatlara yansımaları ise aşağıdaki gibidir: ⁶⁸

Toptan Fiyat İndeksleri

(Altın Esasına Göre)

<u>Yıllar</u>	<u>İthalat Emtiası</u>	<u>İhracat Emtiası</u>
1913-1914	100	100
1927	175	125

Satılık ve kiralık emlak bulmakta zorluk çekilmemekteydi. Ahenk gazetelerinde yaptığımız taramalarda Belediye alanları dahil olmak üzere pek çok ev ve dükkanın kiralık olduğuna ve bazılarının satılık olduğuna dair haberlere sıklıkla

65 1930 İstatistik Yıllığı, s.253.

66 A.g.e.

67 Ergin, a.g.m., s.68.

68 İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yay., İstanbul, 1995, s.439.

rastladık⁶⁹. Ancak kira fiyatlarının yüksekliğinden yakınlar çoktur⁷⁰. Yunanlar, işgal esnasında Türklere ait binaların tahliye edilmemesine ve el koyulmamasına dikkat etmişlerdi. İşgal süresince Yunanların yaptıkları resmi kiralamalar için vermiş oldukları kira bedelleri şöyledir⁷¹:

Bina Sahibinin Adı	Binanın Bulunduğu Kaza	Aylık Kirası (Drahmi) (1919 Kasım)
Ali Süleyman	Menemen	145
Ramiz Bey	Tire	70
Yorgos Mihailidis	Urla	250

Pek çok malın satışı ile ilgili reklamlar mevcuttur. Sabundan çoraba, Avrupa malı ayakkabılardan Amerikan gaz lambasına (6 ayda fiyatını amorti ettiği söyleniyor), şekerden her türlü bakkaliyata kadar her cins mal için ilan edilen reklamlarla karşılaşılmaktadır⁷². Bu reklamlar bizde 1919-1922 yılları arasında İzmir ilinde ihtiyaç maddeleri sıkıntısı olmadığı kanaatini uyandırdı. Buna neden olarak işgal dönemi boyunca İzmir'e ticari mal getiren gemilerin sayılarında bir düşüş olmaması ve böylece İzmir'in ihtiyacının karşılanabilmesi gösterilebilir⁷³.

Her ne kadar ihtiyaç duyulan tüketim maddeleri mevcutsa da özellikle Türk unsurunun alım gücü (küçük bir kısmı hariç olmak üzere) son derece kısıtlıydı. Bu nedenle Türk unsurun, özellikle de bu unsur içinde göç edenlerin ihtiyaçlarını karşılayabildiklerini söyleyemeyiz⁷⁴. 1913 yılında Avrupa'da kişi başına düşen 20 kg. undan daha fazla olarak 21 kg. un üretebilen İzmir değirmenleri⁷⁵ bu dönem içinde öğütecek buğday bulamıyorlardı, ihtiyaç duyulan miktar İzmir'e ancak ithal edilebiliyordu. Halkın alım gücü böylesine düşükken ve halk açlıktan perişan bir haldeyken Osmanlı hükümetinin bir kısım ambarlarındaki hububatlar çeşitli sebeplerden dolayı çürüyordu⁷⁶.

Genel Durum

İşgalle birlikte İzmir'e göçe eden Rum muhacirlerin ve İzmir'den Anadolu'ya göç eden Türk muhacirlerin hayat standartları pek çok Türk, Yunanlı, İtilaf Devleti kökenli kurum ve kuruluşların yardım ve çabalarına rağmen hiç bir

69 Ahenk, Çeşitli Nüshalar.

70 "Bugün bilumum mağazalar müstecirleri (kiracıları) akar sahiplerinden bizar haldedir. Mesela: Ben yazıhaneme yirmi lira verirken bir sene zarfında yüze çıkarıldı. Kontratıye rabt etmeseydim beş yüz olacaktı...", Ahenk, 19 Teşrinisani 1335.

71 Berber, a.g.e., s.194, Aynı eserin 165-166 s.'larından "İşgal Yıllarında İzmir'de meskene olan aşırı talep, bina sahipleri ile kiracılar arasında büyük anlaşmazlıklara neden olmuştu. Mevcut kira kanununun... tarafların ihtiyacını karşılayamamasından kaynaklanan anlaşmazlığı, yüksek komislerlik 1920 ... 1921 yılında... çıkardığı kira kanunları ile çözümlenmeye çalışılmıştı."

72 Ahenk, 23 Teşrinisani 1336; 17 Kanunuevvel 1336, 27 Şubat 1338, 24 Nisan 1338, 18 Mayıs 1338; 22 Mayıs 1338.

73 Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'deki Siyasal Partiler II*, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986, s.XX-XXI.

74 Kinin'in (kilosu) 35 liradır, Özkaya, a.g.e., s.27.

75 Gündüz Ökçün, *Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri*, Hil Yay., İstanbul, 1984, s.57.

76 Özkaya, a.g.e., s.s.85-95.

şekilde insani yaşam koşulları seviyesine ulaşamamıştır⁷⁷. İşgal süresince çeşitli ülke uyruklularının kontrolündeki hastanelerin yanında Türklerin iyi bir şekilde yönettikleri, modern donatımlı bir hastaneleri mevcuttu. Ancak ihtiyacı karşılamak üzere yeni hastanelerin inşası gerekliydi⁷⁸.

İzmir'in sıhhiye dairesinin Yunan işgali sırasında şehrin sağlık durumunu yakından takip ettiğini ve çeşitli durumlar karşısında gerekli hassasiyeti gösterdiğini söyleyebiliriz. Örneğin; işgal günlerinde etkisini arttırmaya başlayarak ölüm vakalarının yükselmesine neden olan çiçek salgını için, Sıhhiye dairesi onikisi sabit, üçü seyyar olmak üzere on beş aşı memuru ile aşılama kampanyasına başlatmıştır⁷⁹.

Beslenme yetersizliklerinin de etkisiyle salgın hastalıkların⁸⁰ yaygın olduğu ve çok kimseyi etkilediği Yunan işgali dönemi içinde Dünya Sağlık Örgütü ile koordineli olarak çalışan sancak, vilayet ve belediyelerde bulunan birer yerel görevli hükümet adına bakteriyolojik ve kimyasal laboratuvarları işletiyordu⁸¹. Özellikle son zamanlarda bölgesel salgın hastalıklardan muzdarip olan İzmir'in sağlık organizasyonu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransız sisteminden uyarlanmış bulunduğu, genel sağlık sisteminin bir parçasıydı. Ancak uygulamada ortaya çıkan yetişmiş personel, hastane ve laboratuvar yetersizliği, Fransızların elde etmiş oldukları başarıya ulaşılmasına mani olmuştu. Yetkililerin genel bir bilgi yetersizliğinin yanında göçmenlere uygulanması gereken karantina faaliyetlerinde de bir dikkatsizlik ve ihmal söz konusuydu⁸². Yaygın olarak karşılaşılan salgınların arasında sıtma, çiçek, frengi, lekeli humma gibi hastalıklar ilk sıraları almaktaydı⁸³. Hastanelerin yetersizliğini bir miktar ilaç ve tedavi yardımları ile Hilal-i Ahmer (Kızılay) cemiyeti gidermeye çalışıyordu⁸⁴. Ancak bu çabalar da işgalin etkisiyle kötüleşen yaşam koşullarının neden olduğu⁸⁵ salgın hastalıklarla mücadelede

77 Ahenk, 16 Teşrinisani 1335; Şark, 25 Şubat 1338; Zeki Arıkan, a.g.m., s.51-56; Berber, a.g.e., s.s.160-165, 222-229; Müderrisoğlu, Kurtuluş..., s.34; Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili Belgeler, Çev.: Cemal Köprülü, TTK Yay., Ankara, 1971, s.47- 48; Özkaya, a.g.e., s.s.9-31, s.s.128-129; 1930 İstatistik Yıllığı, s.100.

78 Eliot Grinnell Mears, Modern Turkey, (A Politico-Ekonomico Interpretation, 1908-1923 Inclusive, with Selected Chapters by Representative Authorities), The Macmillian Company, New York, 1924, s.176; Aksoy, a.g.e., s.50; "İzmir Gureba Hastahanesi'nin yatak sayısı evvelce seksene indirilmişti. Bu kez bu sayı kırka indirilmiş, hasta kabulü işi de belediyeye verilmiştir. Ayrıca bu kuruluşun, yiyecek ve ilaçları askeri bölümden verilme suretiyle vilayet özel idaresiyle bağları tamamıyla koparılmıştır.", Su, Sev, ..., s.44.

79 "Sıhhiye Dairesinden; Bir müddetten beri İzmir'de müteferrik bir suretle devam ve şu günlerde teğsir etmeye başlayan çiçek, on beş günden beri istilayı bir şekil almaya yüz tutmuş ve mesaib ve vefat adedi gittikçe tera'ud ve tesir etmektedir. Sıhhiye dairesi kendisine düşen vazifeyi sual ile onikisi sabit ve üçü seyyar olmak üzere on beş aşı memuru ile..." aşılama kampanyasına başlamıştır., Ahenk, 25 Teşrinisani 1335.

80 Aksoy, a.g.e., s.107.

81 Ahenk, 25 Teşrinisani 1335; E. G. Mears, a.g.e., s.s.156-166.

82 A.g.e., s.156; "...Batı Anadolu'da yapılan askeri harekte sonucu da bölge hakkının iltica ettiği: İzmir'de, iskana yetecek bina bulunmadığından, şehrin öteden beri içinde olduğu ekonomik zorluğun çoğalması asayiş ve genel emniyetin ihlal edilebileceği, evlerde iskan olunmadıklar için genel sağlık kurallarına uygun bir hayat sürmeyen göçmenlerin bulaşıcı hastalıklara yakalanmasının an meselesi olduğu...", Berber, a.g.e., s.s.165-166; Göçlerle ilgili olarak Bkz.: Kemal Arı, Büyük Mübadele (Türkiye'ye Zorunlu Göç) (1923-1925), İstanbul, 1995, s.9.

83 Ahenk, 27 Teşrinisani 1335; E. G. Mear, a.g.e., s.155; Özkaya, a.g.e., s.13-85.

84 Özkaya, a.g.e., s.9-10; Berber, a.g.e., s.230.

85 "...İzmir ve civarının Yunanlılar tarafından işgali üzerine yerlerin yurtlarını terk eden on binlerce Türk'ün, yaklaşmakta olan kış mevsimi yüzünden yok olacaklar açıklanmış, işgalin kaldırılması ve

tamamen başarı sağlanmasına yeterli olmamıştır. “Osmanlı İmparatorluğu’nun son zamanlarında kontrol edilemez hale⁸⁶ gelmiş bulunan salgın hastalıklar İzmir insanını da büyük ölçüde etkilemişti”⁸⁷.

İzmir insanının sıkıntıları işgalin bitmesi ile de bitmedi. Yaşanan sıkıntıların giderilmesinde bir parça da olsa yardımcı olabilmek için çaba gösteren İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin 1922-1931 devresini kapsayan faaliyetleri şu şekildedir⁸⁸:

1922 senesinde 43493 lira fakir, hasta ve yaralıların tedavisi ve yiyecekleri için sarf edilmiştir. 124352 lira memleket hastanesinin imarına sarf edilmiştir. 2,071 lira muhacirine yardım edilmiştir. İkiceşmelik dispanserinde 18,217 hasta bakılmış ve meccanen ilaç verilmiştir. Bu sene içinde yapılan yardımların yekunu 59,919 liraya balığ olmuştur.

1923 senesinde muhacir ve darüleytama 337 lira, diğer bazı müesseselere 1,453 lira muavenette bulunulmuştur. Memleket hastanesine 3,657 lira garp cephesi ordu sıhhiyesine 2,000 lira, bu sene içinde memleketimize esaretten avdet eden askerlerimize 6,447 lira sarf edilerek çamaşır, elbise ve yiyecek verilmiştir. Mübadil ve muhacirler için 28,314 lira sarf edilmiştir. İkiceşmelik dispanserinde 28,324 Tepeköyünde 2,437 fakir hasta muayene olunarak ilaçları meccanen verilmiştir. Bu sene zarfında yapılan yardım yekunu 51,879 liradır.

1924 senesinde Lozan muahedesi mucibince memleketimize gelen muhacir kardeşlerimize 17,236 lira sarf edilmek suretiyle yardım edilmiş, hastaları tedavi edilmiş ve mahalli müretteplerine kadar sevk edilmiştir. Bu sene zarfında yapılan yardım yekunu 31,909 liraya balığ olmuştur. Dispanserlerde 37,069 hasta bakılmış ve ilaçları meccanen verilmiştir.

1925 senesinde yine mübadil ve muhacirlere ve fakir hastalara 26,221 lira sarf edilmek suretiyle yardımda bulunulmuş ve cemiyetin dispanserinde 38,841 hasta tedavi edilmiş ve ilaçları meccanen verilmiştir.

1926 senesinde cemiyetin dispanserlerinde 33,606 hasta tedavi olunmuş, ilaçları meccanen verilmiştir. Yapılan yardım yekunu 18,515 liraya balığ olmuştur.

1927 senesinde cemiyetin dispanserinde 22,670 hasta meccanen tedavi edilmiş, fukaraya ve muhacirine yardım suretiyle 15,739 lira para sarf edilmiştir.

1928 senesinde bu sene zarfında İzmir ve civarında vukua gelen büyük zelzele afetinden mutazzarr olan felaketzedelerin yardımına koşulmuş ve hemen doktor, ilaç, yiyecek ve çadır gönderilmiştir. Bunların işesi için 24,606 lira sarf edilmiştir. Yine bu sene husule gelen seylaptan mutazzarr olan felaketzedeler için 563 lira yardım edilmiştir. Cemiyetin dispanserlerinde 19,909 hasta tedavi olunmuştur.

1929 senesinde geçen sene zelzele felaketinin yardımına devam edilmiş ve felaketzedelerin hanelerinin tamirleri için 45,074 lira sarf edilmiştir. Seylaptan evleri yıkılanlar için de 1,272 lira sarf edilmiştir. Kışın şiddetinden fıkraya 1,000 lira yardım suretiyle yemek verilmiş ve 1,800 fakire 20,000 okka kömür dağıtılmıştır. Fakir ve bakes

zararların ödenmesi istenmiştir.”, Tansel, a.g.e., s.147.

86 Kazım Çavdar, İzmir, Bilgehan Matbaası, İzmir, 1986, s.55.

87 A.g.e., s.56.

88 İzmir Vilayeti 1932-1933 İstatistik Yıllığı, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Bilgi Matbaası, İzmir, 1934, s.s.170-171.

çocuklar için de 1,679 lira sarf edilmiştir. Cemiyetin dispanserlerinde bu sene içinde 21,439 hasta ilaçları verilmiştir. Bu sene içinde yapılan yardımlar yekunu 63,619 lirayı bulmuştur.

1930 senesinde İzmir ve civarında zuhura gelen büyük seylap büyük felaketleri mucip olmuş ve İzmir'in Kahramanlar semtinde ve Bornova'da yüzlerce evlerin yıkılmasına ve yüzlerce insanın boğulmasına sebep olmuş olduğundan açıkta kalan felaketzedelerin yardımına koşulmuş ve bunların iâşe, tedavi ve iskanları için 104,000 lira para sarf edilmiştir. Karşıyaka'nın bostanlı köyünde 570 hasta tedavi edilmiş bunun için 478 lira sarf edilmiştir. Fakir çocuklara ve muhtaçlara 3,264 lira sarf edilerek yardım yapılmıştır. Cemiyetin dispanserinde 29,856 hasta bakılmış ve ilaçları meccanen verilmiştir. Bunlar için 16825 lira sarf edilmiştir.

1931 senesinde Geçen seneki seylaptan evleri yıkılan felaketzedelerin evlerinin tamiri için ilaveten 51,268 lira sarf edilmiştir. Dispanserlerde 3,262 hasta bakılmış, ilaçları meccanen verilmiş bunlar için 17,101 lira sarf edilmiştir. 262 fakire ve 589 mektep talebesine nakden yardım yapılmış bunun için 2,781 lira sarf edilmiştir. Fukaraya 15,000 okka kömür dağıtılmıştır. Torbalı, tire felaketzedelerine 2,000 lira verilmiş ve bu sene yapılan yardım yekunu 32,776 lirayı bulmuştur.

Hulasa: Bu on sene içinde 284,533 hasta bakılmış ve yukarıda tafsilen arz ve izah edildiği veçhile üsera ve muhacirin mübadelesi, misafirhane ve hastane tesis ve küşadı, klazömen tahaffuzhanesi tathiratu (temizliği), zelzele ve seylap felaketleri için nakdi ve aynı muavenetler yapılmış ve seylap felaketi münasebet ile inşa edilen binalar ile 3,000 seylapzedenin bir ay müddet ile iâşe ve ibateleri, grip, sıtma gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve muhtelif suretlerle yapılan yardımların mecmuu 455,844 lira 54 kuruşa baliğ olmuştur."

Yunan işgali süresince Türk göçmenlerin çeşitli ihtiyaçlarının giderilmesi konusundaki zengin eşrafın münferit yardımlarının yanında⁸⁹ Yunanlılar bir dispanser açmış, "civardaki cami ve medreselerde yerleşmiş Türk göçmenlerin tıbbi ve ecza ihtiyaçlarını ücretsiz karşılamaya başlamıştı."⁹⁰ Dispansere gelemeyecek durumda olan hastaları doktorlar evlerinde muayene ediyorlardı. Yunanlılar Türklere sağlık yardımının yanında⁹¹ yine bu amaca yönelik maddi yardımda bulunuyorlardı⁹². Ancak bütün bu çabalar işgalin en büyük ölçüde etkisinin yansıdığı Türk unsurunun mağduriyetine bir çözüm değildi.

"Söke havalisinde bulunan 10.000 göçmenin 500'den fazlası açlık ve mahrumiyetten öldü. Kalanlar da camilerde, karakollarda ve viranelerde barınmaya çalışarak ölüm ızdırabı içinde kıvrandı. Yiyecek bulamayan bu zavallılar yabani ot yediler. Bu elim manzara içinde Türk Subaylar, Kızılhaç'ın yardım işinde kendiliklerinden vazife aldılar. Bazı Avrupa milletlerinin yardım işlerinde gönüllü çalıştılar. Buna rağmen açlık ve sefalet içinde kıvranan halkın ızdırabı günden güne artmaktaydı"⁹³.

Yunan İşgal Kuvvetleri Yüksek Komiseri Steryadis'in göreve başlar başlamaz büyük bir azimle kumarı yasaklaması ve yerli Müslüman halka şirin

89 Ahenk, 20 Şubat 1338.

90 Berber, a.g.e., s.165.

91 Dobkin, a.g.e., s.68-70.

92 Berber, a.g.e., s.165.

93 T.İ.H. II/2, s.143.

gözükmek için ilk işlerinden birisi olarak da genelevleri kapatması dahi yerli halkın kendisini sevmesini sağlamamıştı⁹⁴. Sağlık ve eğitim hizmetlerinde de Müslümanlar lehine bir takım uygulamalarda⁹⁵ bulunan, Steryadis'in İzmir'de yapmaya çalıştığı şey oluşturulacak bir Yunan-Türk İmparatorluğu için zemin hazırlamaktı.

Türklerin işgal altında devam ettirmek zorunda oldukları çileli yaşantılarının yanı sıra, şehirde sosyal hayat devam etmekteydi. Sinemalar tiyatrolar çeşitli propagandalara hizmet etmek ve değişik maksatlarda maddi kaynak sağlamak gibi nedenlerle de olsa faaliyetlerine devam etmişlerdi. Tiyatro seyircisinde eskiye nazaran bir azalmayla karşılaşılırken, sinemaya olan rağbette bir değişiklik olmadığı bilinmektedir⁹⁶.

İşgal süresince sosyal yaşantı Yunan kuvvetlerinin güdümündeydi. İşgal kuvvetleri komutanlığı ilan ettikleri sıkıyönetimle yaşantıyı sınırlandırırken günlük emirlerle hayatın akışına müdahale ediyordu. Herhangi bir nedenle izinsiz birikmek yasak olduğu gibi kasabalara gidebilmek için mevki komutanlığından izin almak gerekliydi⁹⁷.

Özellikle yabancılar, azınlıklar ve Yunanlılar için İzmir geceleri son derece renkli geçiyordu. Kordon sahilinde bulunan kafeterya, kulüp ve gazinolar gece boyunca şaşalı ışıklarla müşterilerini eğlendirmek için hizmet yarışındaydılar⁹⁸.

Aydınlatma nadiren elektrikle, kısmen hava gazı lambaları, kısmen lüks lambaları ile temin edilirken, bu iş için çoklukla kandiller kullanılıyordu⁹⁹. Elektrik ve telefon hatları döşeyebilecek kapasitede sanatkarların bulunduğunu o günlerde yayınlanan gazetelerde çıkan reklamlarda görebiliriz¹⁰⁰. Sokakların aydınlatmalarının gaz lambalarıyla yapıldığını ve işgal döneminde sağlam olduğunu söyleyebiliriz:

“Memleketin yüzü ışıldadı. Çoktan beri yanmamakta bulunan gece fenerleri çok şükür dün akşamdan itibaren yanmaya başlamış, geceleri memlekette hüküm sürmekte bulunan zulmet (karanlık) kısmen olsun zail (geçmiş) olmuştur. Ancak gaz borularının içinde rüzgar çok bulunduğu için fenerler güzelce yanmadığı gibi bazı hususi mağaza ve evlerde yanmak da kabil olamamıştır. Gaz kumpanyasının bir kaç gün içinde bu mahzuru ortadan kaldıracakım ümit ederiz¹⁰¹”.

Türk Ordusunun ilerlemesi ile İzmir'e çekilen Rumlar şehrin ekonomik ve günlük yaşantısında doğal olarak menfi bir etki yapmıştı¹⁰². *“Ardı arkası kesilmeyen*

94 Dobkin, a.g.e., s.68.

95 A.g.e.

96 *Ahenk*, hemen her nüshasında sinema reklamlarına rastlanmaktadır. B.D.; Oğuz Makal, “İzmir Sinemaları”, *Üç İzmir*, s. 387-394; Eftal Sevinçli, “İşgal Yıllarından Cumhuriyet'e İzmir'de Tiyatro”, *Üç İzmir*, s.s.379-381; Oğuz Makal, “Tarih İçinde İzmir'de Sinema Yaşantısı”, Ç. T. T. A. D. I/3, s.206.

97 Arıkan, a.g.e., s.82.

98 Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Haz.: Zeki Arıkan, TTK Yay., Ankara, 1991, s.99.

99 *Ahenk*, 12 Şubat 1338; 2 Haziran 1938.

100 *Şark*, 25 Şubat 1338.

101 *Ahenk*, 14 Şubat 1335.

102 Arı, a.g.e., s.7; Richard Reinhardt, *İzmir'in Külleri*, Hürriyet Yay., Çev.: Semih Yazıcıoğlu, Neşe Olcaytu, İstanbul, 1973, s.384; Eric Ambler, *İzmir'li Dimitrios'a Bir Tabut*, Çev.: Rıdvan Ramanlı, Milliyet Yay., 1973, s.24.

göçmen kalabalığı nedeniyle, 5 Eylülde şehirde ekmek kıtlığı başlamıştı¹⁰³". Yunan ordusunun geri çekilmesi daha sonra panik içinde bir kaçısa dönüşmüştü. Bu kaçısa bütün yerli Rum ve Ermeniler de katılmışlardı¹⁰⁴. Kaçarlarken sahip oldukları pek çok ticari ve iktisadi varlığı atıl bir halde geride bırakan bu unsurların bıraktıklarını işletebilecek insan kaynağı maalesef mevcut değildi¹⁰⁵. Bu büyük kaçış esnasında Rumların, zenginlerin varlıklarını yağmaladıklarını görmekteyiz¹⁰⁶. 11 Eylül tarihli Sabah Gazetesinin Yunan gazetelerini kaynak göstererek "İzmir Rumları Savuştular" başlığı ile yaptığı haber Türk birlikleri İzmir'e girmeden önce Rum ahalinin İzmir'i terke muvaffak olduğunu bildirmektedir¹⁰⁷.

Şehirde meydana gelen bu yığılma, ulaştırma vasıtalarında yoğun talep oluşmasına ve özellikle işgalin son dönemlerinde deniz yolu ulaştırma bedeli olarak alınan navlunlarda bir artışa neden olmuştu¹⁰⁸. Hele ki istirdat günü rıhtımda bekleyen Rum kayıkçıları tam bir vurgun yapmışlardı. Parayı peşin almadan kayıklarına kimseyi bindirmeyen bu kayıkçılar adam başına 10 liradan aşağı almıyorlardı¹⁰⁹.

Yunanlıların bu kaçış esnasında geçtikleri her yeri yakıp yıktıkları da maalesef herkes tarafından bilinen acı bir gerçektir¹¹⁰. Neredeyse bütün Egeyi yakarak İzmir'e çekilen Yunanlar İzmir'i tahliye ederken 2600 dönümlük bir araziye kül haline getirecek büyük bir yangın çıkartarak İzmir'in ekonomisini felç ettiler¹¹¹.

Yunanlar, münferiden meydana getirdikleri zararlara ilave olarak, neden oldukları yangın neticesinde dolanımdaki 40.000 liradan 18.861 lira nakdi yakmış, binalarda 176 milyon liralık tesisat ve makinalarla, depolardaki emtia ve stokların yanmasıyla 65 milyon liralık hasara neden olmuşlardı¹¹². İzmir'de o dönemde ticaret yapan yabancı firmalar yangın sonrasında, sigorta şirketlerinden 100.000.000 doları bulan zararlarının tazmin edilmesini istiyorlardı¹¹³.

Balkan Harpleri ve I. Dünya Savaşları ile buhran içine giren tarımın Mütareke ve onu izleyen İstiklal Harbi esnasında durumunda düzelmeye devam etmesi aksine şiddetle bozulmasına devam etti¹¹⁴.

103 Berber, a.g.e., s.317.

104 "Türkiye'den Yunanistan'a mübadele edilmeyi beklemeden kaçan Rumların sayısı 1.000.000'dan fazla olduğu bilinmektedir.", Arı, a.g.e., s.8; Kemal Arı, "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durum", ÇTTAD. 1/3, s.33; "--1922'de mi? Oho...O yıl buradan kaçan Rumların haddi hesabı yok.", Ambler, a.g.e., s.26,

105 Arı, a.g.e., s.10-14; s.12'den alıntı: "Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, İzmir'de Rumlardan 10678 ev, 2173 dükkan ve mağaza 79 fabrika, 2 hamam, 1 hastane; Ermeni ve Musevilerden de 1600 ev, 2821 dükkan ve mağaza, 89 fabrika, 2 hamam, 1 hastane kaldığını belirtmişti".

106 Ambler, a.g.e., s.15.

107 Sabah, 11 Eylül 1922, s.1.

108 Türkiye İktisad Mecmuası, 27 Mayıs 1922, s.149.

109 Bilge Umar, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Bilgi Yay., Ankara, 1974, s.329, Dipnot "Bu 1922 yılının 10 Türk lirasıdır; o miktarın 1973'deki karşılığı 3000 Türk lirası ya da 250 Amerikan doları kadardır."

110 Ambler, a.g.e., s.24.

111 Aksoy, a.g.e., s.s.187-188; Süleyman Vasfi, a.g.m., s.262; Tansel, a.g.e., s.205-206; Mısıroğlu, a.g.e., s.181-184; Su, Manisa ..., s.s.53-84.

112 Eldem, a.g.e., s.171.

113 Dobkin, a.g.e., s.230.

114 Eldem, a.g.m., s.384.

"...1922 yılı sonunda, tam hasat dönemine denk gelen Eylül ayı içinde Yunan askerinin geri çekilirken tarlaları, bağları bahçeleri tahrip etmesi, ...tarım ürünlerinin yetiştirilmesinde de pek çok etkin bir rol oynayan Rumların yöreyi terk edip, Yunanistan'a kaçmaları ile büyük bir tarımsal içgüçü açığının ortaya çıkması, hem de buna bağlı olarak onların terk ettikleri tarla, bağ ve bahçelerdeki ürünün toplanamayarak çürümeye terk edilmesi..."¹¹⁵ bu senenin tarımsal ürün miktarının düşük kalmasına neden oluyordu.

I. Dünya savaşından önce 19100 işçinin çalıştığı halıcılık bölgenin en önemli üretim kollarından birisini oluşturuyordu. Harpten önce 9100 tezgahta 1834 bin arşın halı dokunmaktaydı. Yunanlıların bölgeyi işgalleri döneminde imalat 4590 tezgahta 1168 bin arşın seviyesine düşmüştür¹¹⁶. Bu imalat seviyesi bölgenin kurtuluşunu müteakip Rumların buraları terk etmesiyle 1923 yılında 913 bin arşına düşmüş ancak bir yıl sonra sadece Türk üreticilerle 1646 bin arşın seviyesine çıkarılmıştı. Bölgenin kurtuluşundan sonra sanayinin bütün alanlarında üretim bu şekilde bir düşüş trendi yaşamıştı. Ancak zamanla azınlıkların yerleri Türkler tarafından doldurularak İzmir bugünkü haline büyük emeklerle getirilebilmiştir¹¹⁷.

Ekonomik yaşantısı felç olan İzmir'in iktisadi sektörlerini canlandırmak üzere derhal faaliyete geçen yeni idarenin o günkü durumunu ve on yıl içinde yapılanları İzmir Vilayeti 1932-1933 İstatistik Yıllığında son derece güzel bir şekilde tasvir etmektedir¹¹⁸:

"Türkiye Kurtuluş tarihinin İdeali Milli zaferinin hedefi olan Güzel İzmir ve Ege muntıkası Türkiye Cumhuriyetinin en feyizli en velut bir parçasıdır. Cihan harbinin felaket günlerinden sonra istilaya maruz kalan bu topraklar tekrar elimize geçtiği zaman başta İzmir olduğu halde bütün muntıkanın Şehir Kasaba ve köylerinden kısmı azamı yanmış, yakılmış, bağ ve bahçeleri sökülmiş, hemen her tarafı harabeye çevrilmiş Ana vatanın İstirdadını müteakip vaktiyle birlikte yaşadığımız ecnebi unsurlar memleketten hicret ettikleri için bir derece boşluk içinde kalan bu muntıkanın eski halini bulmasına imkan olmayacağı kanaati ecnebi memleketleri ticaret ve siyaset aleminde mevcut idi. Filhakika milli ve kutsi İdealine kavuşan Türk milleti yalnız Ege muntıkası değil sultanlar devrinin kangren olmuş idaresinde yüzlerce sene harabiyet ve yoksulluk içinde bulunan koca ülkeyi dahi bu suretle devraldıktan sonra Cumhuriyet idaresini ilan etmiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti tarihin bu ana kadar kaydetmediği muazzam zaferden sonra yeni açılan hayat yolunda hür müstakil yaşamağa azmettiği için iktisadiyatımıza kamil bir veçhe vermeğe umde ittihaz eylemiştir. İzmir'in kurtuluşunu müteakip Makedonya, Arnavutluk, Adalar ve diğer yerlerden gelen ırkdaşlarımızın Ege muntıkasının muhtelif mahallerinde yerleştirilmek suretiyle müstahsil bir hale gelmeleri yanan ve yıkılan bina, fabrika ve imalathanelerin yerlerine tedricen modern ve daha güzel bina ve tesisatın inşası, muntıkada eskisine nazaran bir kaç misli fazla bağ ve bahçe vücuda getirilmesi, memlekette ziraat ticaret ve sanayinin inkişafına muktedir kanunların neşir ve tatbiki sayesinde genç Cumhuriyet idaresinin on yılda istihdaf ettiği gayenin tahakkukunu büyük bir sevinçle görüyoruz. Cumhuriyet

115 Ari, a.g.m., s.38.

116 Eldem, a.g.e., s.171.

117 A.g.e., s.172.

118 İzmir Vilayeti 1932-1933 İstatistik Yıllığı, s.s.160-161

idaresinin başlangıcından itibaren on yıl zarfında Ege muntıkasında husule gelen iktisadi inkişafı ifade için itinalı bir suretle tanzim edilmiş olan istatistiklerden bazı rakamları aşağıya koymayı faydalı buluruz.

Ege muntıkasının ihracat ve ithalatı:

<u>Sene</u>	<u>İHRACAT</u>		<u>İTHALAT</u>	
	<u>Bin ton</u>	<u>Milyon lira</u>	<u>Bin ton</u>	<u>Milyon lira</u>
1923	110,1	34,7	74,2	19,4
1924	198,2	63,1	110,8	28,7
1925	236,7	83,	128,8	36,-
1926	241,-	75,9	117,6	33,5
1927	313,5	99,4	120,8	34,5
1928	200,-	80,8	113,6	34,4
1929	314,-	89,8	166,9	37,6
<u>Buhranın tesirinden sonra</u> :				
1930	287,7	71,2	103,9	21,6
1931	233,-	50,6	100,7	18,3
1932	263,5	44,2	60,6	12,8

Bu rakamlardan vazihen (açıkça) anlaşılacağı üzere muntıkamızdan ecebi memleketlerine vaki ihracat miktarı ve kıymetleri Türk müstahsilinin ve tüccarının gösterdiği yüksek kabiliyetten dolayı 1923 senesinde 110 bin tondan ve 43 milyon liradan ibaret olan ihracat yedi sene zarfında 314 bin ton ve 99 milyon liraya kadar yükselmiştir. İhracattaki ticari vaziyetimiz de dahi 1923 ten 1929'za kadar mahsus bir terakki görülmüştür. Bu suretle 1923 senesinde hariçten celp olunan malların sıklığı 74 bin ton kıymeti 19 milyon lira iken bu miktar tedricen artarak yedi sene zarfında 177 bin tonu ve takriben 38 milyon lirayı bulmuştur. Cihan buhranının bizde tesirini gösterdiği 1930 senesinden itibaren ihracat ve ithalatımızda nazarı dikkati calip bir noksanlık hasıl olmuş ise bu hal muntıkamızın istihsal kudretinin azalmasını ifade etmez, bunun sebep erini cihan buhranına ait olan başka yollarda aramak lazım gelir.”

Yeni yönetim idareyi ele aldıktan sonra üretimi de arttırarak Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki seviyelere getirmeye çalışmıştır. Rum ve Ermenilerin kenti terk etmesi ile üretim ve ticarete meydana gelen boşluğun doldurulmasına yönelik olarak yerel, ülke çapında ve Yunanların menfi kamuoyu oluşturma çabası ile uluslar arası arenada oluşan endişelerin giderilmesine yönelik bir gayret ile karşılaşılmaktadır. Bir taraftan duran ekonominin çarkları yeniden işletilmeye çalışılırken diğer taraftan da topluma ve uluslar arası kamuoyuna güven telkin edilmeye çalışılıyordu. Yayınlarda bu yönde yapılan izahatlardan birisini de 1927

yılında yayınlanan Ticaret Salnamesi'nde görmek mümkündür. Salnamede İzmir'in durumu ve gelişmeleri şu şekilde ifade edilmektedir¹¹⁹:

“Küçük Asya'da iklim ve istihalat itibari ile pek kıymetli ve zengin arazi ve civara sahip bulunması ve esasen Garbi Anadolu'nun en mümtaz bir merkezi ticaret olması dolayısıyla Türkiye'de dahi Akdeniz üzerinde mevki iktisadiyesinin yüksekliği ile tanınmış olan İzmir'den 1922 senesi kısmı-ı ahirinden yerli Rum ve Ermenilerden içlerinden pek çok iktisat amelleri mevcut yüz binlere baliğ olan bir kısım nüfus hicret etmiştir. Bu iki anasırın hicretlerini müteakip Avrupa ve Amerika erbabi ticaret ve sanayinde ve Avrupa diplomatlarında İzmir muntika-i iktisadiyesi ticaret ve istihalat aleminde müstahsil boşluk Türkler tarafından doldurulamayacağı ve bu vecihle İzmir'in Akdeniz limanları arasındaki mevki iktisadiyesini kayıp edeceği kanaati hasıl olmuştu. Bu kanaat aynen ve belki de daha ziyade Yunan komşularımızda mevcut olmakla beraber iktisadi rakibimiz olduklarından kanaatlerine pek hatalı ve fahiş fikirler de ilave ederek garb merkezi ticariyesinde aleyhimize propaganda yapmakta bulunmuşlardır. Halbuki hakikat tam manasıyla başka bir şekildedir.

İzmir muntikai iktisadiyesinin ehemmiyeti başlıca ihracatı cihetindedir. Zira Türkiye'de fazla ihracat yapan liman İzmir limanıdır. Limanın eskiden beri ihracat-ı senevise ithalatından çok fazladır. Mesela: Harbi Umumiden evvel sekiz milyon liralık ihracatı seneviyesine karşı beş milyon liralık ithalatı vardı. Memleket ise sanaiyat memleketi değil ziraat memleketi olduğundan hali müstesna olmak üzere ihracat metamuz (emtia) tamamen mahsulat-ı ziraiyeden ibarettir. Bunların da başlıcaları: tütün, üzüm, incir, zeytinyağı, pamuk, afyon, palamut, meyan kökü, bakla ve arpadır. Şimdi bu maddelerin eski istihalat ihracat miktarları ile hali hazırdaki miktarlarını mukayese edelim:

Arpa ve Bakla: *istihalatımız harbi umumiden evvel ehemmiyetli bir derecede iken harbi umumi içinde ve mütareke zamanlarında haylice tenakus etmiştir. Binaenaleyh Yunan işgali zamanlarında dahi bu mevaddan yapılan ihracat gayet cüzidir. İstirdaddan beri tedricen istihalat ve ihracat artmaktadır. Harbi umumiden evvel senede azami 144 bin ton arpa ve 33 bin ton bakla ve asgari de bu miktarların yarısı kadar ihracat vaki olurdu. 1921 senesinde bakla ihracatı 225 ton, arpa 1165 ton, 1924'te ise bakla ihracatı 2 bin ton, arpa ihracatı 2150 tondur. Bu miktarlar seneden seneye artmakta ve harbi umumiden evvelki miktara vasıl olacağı anlaşılmaktadır.*

Üzüm: *İzmir ve havalisinde son yirmi iki senelik çekirdeksiz üzüm istihalatı seneviyesini gösteren istatistik zirdedir:*

Senesi	Ton	Senesi	Ton
1903	69100	1914	51800
1904	36000	1915	46000
1905	54700	1916	34600
1906	27600	1917	28800
1907	43200	1918	25900
1908	57000	1919	30500
1909	54600	1920	18400
1910	44500	1921	33900
1911	22200	1922	37400
1912	54600	1923	30300
1913	62500	1924	51800

119 Ticaret Salnamesi 1927, Malul Gaziler Neşriyat Şirketi, İstanbul, s.s.481-484,

İşbu istatistikte görüleceği vecihle Rum ve Ermenilerin hicretlerinden sonra ilk birinci senede türlü türlü müşkülata rağmen müteşebbis Türklerin fazla faaliyetleri sebebiyle istihsal olunan çekirdeksiz üzümün miktarı son yirmi senenin istihsalat arasında en noksan rekolteden yüzde yüz yirmi fazla ve en yüksek rekolteden yüzde kırk noksandır. Bu hale nazaran Rumların hicreti üzerine emvali metruke sırasına geçen bağların layıkıyla ve erbabı eliyle bakılamayacağı, vaktinde lüzumu miktarda amelenin tedarik edilemeyeceği düşünceleri ile çekirdeksiz üzüm istihsalatımız için hasıl olan endişenin tamamen vahi ve mahalsiz olduğunu son iki senenin üzüm rekoltenin miktarlarında ispat etmiştir. Bu mahsulün ticaret kısmına gelince öteden beri üzümlerimizin ehemmiyetli derecede müşterisi olan Almanya'nın müşkülata maliyesi sebebiyle 1923 rekoltemizden ilk zamanlarda üzüm çıkarması ve birinci derecede üzümlerimizin müşterisi olan İngiltere'de başka memleket üzümleri karşısında rekabet hesabıyla fiyatlar-mukaddema bazı seneler görüldüğü gibi-biraz düşkün gitmiş ise de mevsim ortasından itibaren piyasa tedricen yükselerek muayyen bir hale gelmiş ve müstehlik piyasalarda rekabeti umumiyesi karşısında icra olunan cüret ve faaliyet sayesinde 1923 senesinin nihayetinde mahsulümüzün büyük bir kısmı elden çıkmıştır. 1924 Martında ise sevk olunacak üzüm kalmamış hükmünde idi. Halbuki yeni rekoltenin idrakine daha beş ay vardı. Eski senelerde ise daima mahsuller seneden seneye bir birine karışırdı. 1924 senesi mahsulü ise ala derecede bir rekolte olduğu halde bu sene Almanya'nın dahi üzümlerimize müşteri bulunmasından piyasada şayanı memnuniyet bir fiyat açılmış ve bu iyi fiyatlar daima devam etmiştir. Rekoltenin büyük bir kısmı Kanunusani bidayetne kadar elden çıkarılmıştır. Nisan içinde ihraç edilememiş miktar takriben üç bin tondan ibaret kalmıştır. Şu hale nazaran yeni sene mahsulüne eski rekolteden bir şey devir etmeyeceği tahakkuk etmiştir.

İncir: İzmir ve havalisinin yirmi iki senelik incir istihsalat senevisi mübeyyin (açıklayan) istatistik beroveçeh-i atidir. (Yük= takriben 120 kilodur.)

Senesi	Yük	Senesi	Yük
1901	28500	1913	95000
1902	55000	1914	80000
1903	88600	1915	70000
1904	80400	1916	90000
1905	104700	1917	70000
1906	110800	1918	80000
1907	115000	1919	75000
1908	105000	1920	95000
1909	100000	1921	97000
1910	128600	1922	128000
1911	95000	1923	130000
1912	103000	1924	135000

İncir mahsulümüzün Rum ve Ermenilerin hicretinden zerre kadar müteessir olmadığı son yirmi dört senelik istatistikten pek ala anlaşılacaktır. Bu rakamlar incir yetiştiren İzmir havalisinden İzmir'e gelen miktarlardır. Aynı mahallerden Anadolu dahilinde yerli sarfiyatı için sevk olunan miktar iş bu rakamlar dahil değildir. ... Anadolu dahilindeki incir sarfiyatı ehemmiyetsizdir. İzmir'e gelen işbu miktarlar İzmir'de işlenerek Amerika'ya ve Avrupa'ya ve cüzi miktarda müteferrik mahallere sevk ve ihraç olunur.

Pamuk: İhracat için İzmir muhiti Harbi Umumiden evvel en çok kırk beş bin balya kadar pamuk yetiştirmiş iken harbi umumi senelerinde mahsul miktarı tenzil ettikçe etmiş ve mütarekeden sonra Yunan işgali zamanında beş bin balyaya kadar düşmüş olduğu halde Yunan işgalinin son senesi olan 1922'de sekiz bin balya ve istirdattan sonra birinci sene yani 1923'de dokuz bin beş yüz ve 1924 yirmi yedi bin balya yetiştirilmiştir.

Palamut: Harbi Umumiden akdem takriben elli bin ton ihraç edilirdi. Amele yevmiyesinin artması ve İzmir'e kadar nakliyat masraflarının fazlalığı dolayısıyla mütarekeden sonra İzmir'den uzak bazı mahallere palamut mahsulünü toplamak elverişli bir iş olmadığından oralarda mahsul toplanmamıştır. Ve bu sebeple de ihracat da nakıs etmiştir. Binan aleyh İzmir ve havalisi Yunan işgalinde bulunduğu son 1921 senesinde ki ihracatı 18500 tonilato ve 1924 senesi 27 bin 500 tonilatodur. ... Palamut fiyatı sene sene hayli yükselmekte olduğundan İzmir'den uzak mahallere dahi palamut mahsulünü toplamak elverişli bir iş sırasına geçmektedir. Şu halde palamut istihalat ve ihracatında artacağını şimdiden kestirmek mümkündür. Çünkü kabiliyet ve esbab vardır.

Tütün: İzmir havalisinde tütün istihalatı daima müterakki bir haldedir. Rumların hicretinden evvel son 1922 tütün mahsulünün miktarı 6900000 kilodur. Ve o sene ziraatı 120000 dönüm üzerinedir. Bu ziraat ve istihsalatta Rumlar şüphesiz ehemmiyetle alakadar idi. Rumların hicretinden sonra 1923 de sırf Türkler tarafından yapılan ziraat 150000 dönümdür. İstihalat 10 milyon kilodur. 1924 senesi ziraatı 3000 dönüm ve mahsulat 25 milyon kilodur.

Nefaset cihetine gelince: Tütünlerimizin en nefislerinin müşterisi olan Amerikalılar evvelce kendilerine yarayacak derecede nefis tütünleri mahdut kazalarda bulabilirlerdi. Halbuki son iki senenin mahsulü arasında Amerikalıların rağbet etmediği ancak bir kaza (ilçe) mahsulü bulunmaktadır. Bu itibarla 1924 senesi yetiştirilen 25 milyon kilo gibi büyük bir miktarın nisan içinde henüz satılmayıp müstahsil elinde bulunan miktarı bir milyon kilodur. Yirmi iki milyon kilo bir miktar da spekülatör tüccar elinde kaldığına göre yirmi beş milyonluk rekolteden daha nisan içinde yirmi iki milyon kilosu tamamen müstehallik memleketler fabrikatör ve tüccarlarına satılmıştır. Şu halde yeni mahsulün idrakine daha çok zaman var iken rekolte elinden çıkacaktır. Fiyatlar da 1924 rekoltesinden pek yüksek ve bidayette en nefis işlenmiş tütünler fiyatına yaprak ve ham olarak satılabilmektedir. Ahiren Makedonya tütün müstahsillerinden büyük bir kısmının İzmir ve havalisine yerleştirilmesi tütün zürraımızın kemiyetine ve keyfine daha ziyade inkişafına amel olacaktır.

Manifatura vesaire: Rum ve Ermenilerin hicretinden sonra toptan muamele yapan büyük manifatura mağazaları Musevilere ait üç beş adetten ibaret kalmıştı. İstirdadı müteakip Türkler İzmir'e gelerek ehemmiyetli sermayelerle manifatura ticarethaneleri açtılar. İlk zamanlarda manifatura ticarethanelerinin adedi elli dördü buldu. Bunlar İstanbul vasıtasıyla Avrupa fabrikatörlerinden mal celb etmekte iken son zamanlarda tedricen doğrudan doğruya Avrupa ile temas ve maarife peyda ederek mallarını kendileri getirmeye başlamışlardır. Elyevm İzmir manifatura ticarethaneleri Anadolu'nun öteden beri manifaturasını İzmir'den çekmeye alışmış kısmının ihtiyacatını temin etmektedir. Keza, toptan muamele yapmak üzere istirdattan sonra Türkler tarafından otuz beşi müteceviz kahve, şeker ve pirinç gibi emtia satan kantariye ticarethanesi ve miktarı kafi hırdavat, mensucat dahiliye mağazaları hali ihracat ticarethaneleri 317 adet mahsulat dahiliye işleriyle mütevvail (çok meşgul olan) ticarethane, otuz beşi müteceviz kutu, yağ, makarna

fabrikaları tesis ve küşat olunmuştur. Esasen Rumlar tarafından işletilmekte olan dakik fabrikaları, halen ve muntazaman Türklerin tarafından işletilmektedir.

Birçok sanayi için her sene yeni teşebbüs mevcuttur. Küçük esnaf mağazalarının yekunu harbi umumiden evvelkine nazaran daha çoktur.

Velhasıl İzmir mahiyeti ticariyesinin ahvali iktisadiyesinde daima asarı salah ve terakki pek bariz bir surette numeyan (görünmektedir) olmaktadır."

Aynı kaygılara 1930'lu yıllarda dahi rastlamak mümkündür. İzmir Vilayeti 1932-1933 İstatistik Yıllığında bu yöndeki çalışmaları ifade şekli şöyledir¹²⁰:

"İstila ordularının çetin izlerini bıraktığı Ege muntkasının istihsalatındaki inkişafın on sene zarfında bu derece memnuniyeti mucip bir surette artacağını tahmin etmek bir hayalden ibaretti. Fakat bugün kemali emniyetle diyebiliriz ki ecnebi anasırın muntkamızda vücuda getirildiği boşluk tamamen dolmuş ve istihsalattaki kudret ve kuvvet 1923 senesinde değil umumi harpten evvele nazaran artmıştır.

Cihan harbinden evvel muntkamızdan vasati olarak 7-9 milyon kilo tütün istihsal olunurken bu miktar son senelerde 26 milyon kiloya kadar yükselmiştir. Üzüm bağlarının mühim bir kısmının vaktiyle sökülmesine rağmen hâlihazırdaki vaziyet harpten evvelki halinden daha iyidir. Muntkanın 1910 ve 1911 senelerindeki kuru üzüm istihsalatı 44-46 milyon kilo 1923 senesinde 36 milyon kilo idi. 1932 istihsalatı ise 70 milyon kiloya baliğ olmuştur. Ege muntkasının diğer mühim mahsullerinden olan incir, zeytinyağı, pamuk, palamut, meyan kökü, afyon ve buna mümasil maddelerin istihsalatı ve ihracat miktarı on sene evvele nispetle çok fazladır. Halıcılığımız 1923 ten 1929 senesine kadar inkişaf etmiştir. Buhrandan sonra bu mallarımız hariç memleketlerde lüks eşyadan addedildiği için yüksek gümrük tarifesine tabi tutulmuş ve bu suretle imalat azalmış ise de bunun muvakkat olduğuna hükmetmek icap eder.

İzmir muntkasının iktisadi ehemmiyetini nazarı itibara alan yüksek iktisat vekaleti bu seneden itibaren İzmir'de (ofis) teşkilatı yapmış ve Egenin yüksek ihtiyacını ve ihracat maddelerinin mahreçlerinde iyi fiyatlarla satılması esbabını temin buyurarak acil ve mühim bir ihtiyaca cevap verilmişlerdir."

Üzerinde hala dumanları tüterken bir yangın harabesi halinde devralınan İzmir'in imarı, yeniden kente hakim olan Türkler için önemli bir sorumluluk haline gelmişti. İzmir'de kent inmarına yönelik yapılan çalışmalar şu şekilde özetlenmiştir¹²¹:

"...Şehrin en mühim mahallerini ve ticari kısmını teşkil eden büyük bir kısmın mağaza ve depoları kamilen yanmıştı. Buna rağmen Cumhuriyetin kuvvetli rejim ve enerjisinden aldığı büyük bir hız ile hükümet ve şehir belediyesi el ele vererek çalışmış ve harabazar olan mahallerde muntazam ve geniş bulvarlar, gayet muazzam binalar ve her türlü iktisadi müesseseler kaim olmuştur. Şehir belediyesi evvela yanmış olan kısmın yeniden imarı için bir plan hazırlamış ve bunun üzerine işe başlamıştır. İşte bu fenni plana teofikan yapılan yeni ve modern binalarla bugün yeni İzmir eskisine nazaran tanınmayacak bir şekilde güzelleşmiş ve asrileşmiştir. İzmir şehri belediyesinin büyük himmeti olarak otomatik bir telefona, asri mezbahaya, elektrikli tramvaylara, şehir un fabrikası müteaddit parklara,

120 İzmir Vilayeti 1932-1933 İstatistik Yıllığı, s.s.161-162.

121 A.g.e., s.s.163-167.

son sistem elektrik tenvirat ile otobüs gibi emsal medeni şehirlerin malik bulunduğu vesaitin hepsine malik bulunduğu vesaitin hepsine malik bulunmaktadır.

Fen işleri: Kurtuluştan evvel belediyenin en ziyade ihmal edilen şubesi idi. Evvelce bu teşkilat ya bir kalfa veya mimar tarafından basit bir surette görülürdü. Bu eski fen teşkilatı yerine bugün şehrin geniş işlerine cevap veren on iki kişiden mürekkep bir fen heyeti devamlı surette çalışmaktadır. Şehrin imar ve tezyini için belediye bütçesinden beş yüz bin lira sarf edilmek suretiyle belediyeye ait büyük binalar yapılmış ve tamir edilmiştir. Şehrin muhtelif semtlerinde 403,000 metre murabbaı yeniden yol yapılmış ve 180,866 metre tulünde kanalizasyon yapılmıştır. Belediye tarafından istirdattan beri yeniden yaptırılan büyük binalarla caddelerin isimleri aşağıda gösterilmiştir:

Gazi heykeli, Cumhuriyet meydanı parkı, İtfaiye binası, Karşıyaka deniz banyosu, Güzelyalı deniz banyosu, Eşrefpaşa hastanesi, Hatuniye, Bahribaba, Faikpaşa parkları, Şüheda abidesi, Şehir gazinosu, Karşıyaka sahil gazinosu, Karşıyaka çocuk yuvası, Belediye temizlik hanı, Kızılçullu darülacezesi, Tabakhane membaı ve su deposu, Büyük mezbaha binası, Belediye stadyumu, Güzelyalı - Karşıyaka - Eşrefpaşa - Alsancak pazarları, Bahribaba-Eşrefpaşa _ Karşıyaka _ Faikpaşa _ Şehir gazinosu çocuk bahçeleri, Karşıyaka deniz rıhtımı, Soğukkuyu deresi rıhtımı, Sinekli_Hacı Ali Ef._Ballıkuyu_Karantina_Uluyol istinat duvarları, 38 metre genişlikte Gazi bulvarı, 30 metre genişlikte İsmetpaşa bulvarı, 30 metre genişlikte Fevzipaşa bulvarı, 30 metre genişlikte İkinci Kordon, Erkek ve Kız lisesi yolları, Bamahane-Gümrük meydanları,9 Eylül panayırı, Kaymakam Nihat bey caddesi, Vali Kazım paşa caddesi, Mimar Kemalettin caddesi, Mitatpaşa caddesi, Göztepe tramvay caddesi, Kemeraltı, Başdurak, Keçeciler, Kemer, Paralıköprü, İkiçeşmelik, Yemiş çarşıları kısmen, Birinci kordon caddesi parke kaldırım taşı döşenmiştir. Mısırlı, Kamiliye, Türkoğlu, Yusufdede, Hacı Ali Ef. Caddeleri şose olarak yapılmıştır.

Sivil İnşaat ve Parklar: 1925 senesinden itibaren sekiz sene zarfında İzmir'de 7125 yeni inşaat, 5924 esaslı ve 14,381 adi olmak üzere 20,324 tamirat ve inşaat yapılmıştır. Cumhuriyet ilanından evvel İzmir de 6000 metre murabbaında park varken bu bugün bunların yekunu 115,000 m² balığ olmuştur. Ve Belediye halka iyi gezinti yerleri hazırlamak için terkedilmiş mezarlar ve boş sahaları parkla çevirmiştir. Yangın yerinde ve bütün şehirde asra uygun bir şekilde yaptırılan imar planı ehemmiyetle tatbik edilmekte ve bu plan dahilinde yangın yerlerinde bugüne kadar 400,000 metre murabbaı arsa satılmış ve bunların yarısının üzerine yeni binalar ve inşaat yaptırılmıştır. Bu meyanda işçi kısmını korumak ve onları ev sahibi yapmak, sıhhi evlerde oturtmak için Çayırılıbahçe ve Kahramanlar semtinde metresi 25 kuruşa ucuz arsalar satılmış yapılan sıhhi tipteki bina numunelerine göre üç dört senede yapılmak üzere 400 yeni evin açılma merasimi onuncu Cumhuriyet bayramında yapılmıştır. Burada üç sene zarfında modern bir işçi mahallesi vücuda getirecektir.

Gayri fenni künkler içinde şehre akan ve şehrin mühim bir ekseriyetinin su ihtiyacını temin eden Vezir ve Osman ağa suları ıslah edilmiş ve künkler yerine asırlarca dayanacak font borular konmuştur. Tabakhane suyu da asri bir şekilde beton olarak yeniden inşa edilmiş, şehrin sokakları, parkaları, fidanlık ve itfaiye teşkilatı hep bu sudan istifade etmektedirler. Bunların en mühimi olarak İzmir'in en güzel ve şirin bir sayfiyesi olan Karşıyaka'ya Yamanlar dağından 157,000 lira sarf edilmek suretiyle en sıhhi ve asri bir tesisat ile gayet leziz ve dört mikyası maada bir su getirilmektedir. Bu suyun açılma resmi 27 Ağustosta Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından yapılacaktır.

Aydınlatma İşleri: Şehir dahilinde 1250 Hava gazı, 2453 Elektrik olmak üzere 3703 sokak lambası vardır. Cumhuriyetten evvel şehrin büyük bir kısmı karanlık içinde idi. Ve kırık dökük hususi motorlar ve gayri fenni tesisat ile şehrin ışıklanması ihmal edilmiştir. Bugün her medeni memlekette olduğu gibi İzmir'de de büyük bir elektrik fabrikası gece gündüz şehri aydınlatmakta ve bütün ihtiyaçlara cevap vermektedir.

İtfaiye Teşkilatı: Belediyenin bu şubeye verdiği büyük itfaiye teşkilatı tamamen makineleştirilmiş memleketi yangın tehlikesinden cidden kurtarmıştır. Cumhuriyetten evvel 15 adet eski ve kısmen beygirli vesaitten ibaret olan itfaiye bugün tamamen asri 28 makineli vesaitte maliktir. Yangınlara daha çabuk yetişebilmek üzere merkezi bir mahalde bir de itfaiye binası yapılmıştır. İtfaiye teşkilatının ne kadar mükemmel çalıştığı şehirde vukua gelen yangınlardan yüzde 95'nin tevessüsüne meydan verilmeden derhal yetişilerek söndürülmesiyle sabittir.

Mezbaha: Kesim yerleri, ahırları ve soğuk hava depolarıyla en esaslı ve sıhhi bir ihtiyaca cevap veren bu mühim ve asri teşkilat belediyenin büyük himmetiyle bir Türk şirketi tarafından yapılmıştır. Dört sene sonra şirketin müddeti bitecek ve bütün tesisatıyla belediyenin malı olacaktır. Bunun civarında büyük bir hayvan alım ve satım pazarı kurulmuştur.

Telefon: İzmir Belediyesi Cumhuriyet devrinden sonra şehre en büyük hizmetlerden biri olan otomatik telefon tesisatını yapmakla büyük bir eksiğini tamamlamıştır. Belediyenin de hissesi olan telefon şirketi en modern bir tesisattır. Buca, Bornova, Karşıyaka kısımlarına da teşmil edilerek halkın ticari ve umumi ihtiyaçlarını görmektedir."

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı süresince sömürülerine ara veren Avrupalı emperyalist devletler Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun tümünde olduğu gibi İzmir'de ve Batı Anadolu'da da yeniden emperyalist amaçlı çalışmalarına başladılar. I. Dünya Savaşı'nda İmparatorluğun ekonomisinde de büyük bir etkiye sahip olan Almanya'yı dışlayan İtilaf Devletleri kendi menfaatlerini en üst seviyede koruyacak bir düzen oluşturmaya çalışmışlardı.

Aynı çalışmaların İzmir'de de yapıldığını görmekteyiz. İtilaf Devletleri özellikle İngiltere, İzmir üs tutularak Batı Anadolu'dan yapılan sömürüde aracı rolünü üstlenmiş bulunan azınlıklar içindeki Rumları kendilerinin maşası olarak kullanma çabasını sarf ederken Venizelos yönetimindeki Yunanistan'a Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma hayallerini gerçeğe dönüştürmelerinde destek sözü veriyorlardı.

Bölgedeki İngiliz menfaatlerine zararı dokunacağı değerlendirilen İtalya ise İzmir daha evvel kendisine vaat edildiği halde çeşitli nedenler mazeret gösterilerek İzmir'den uzak tutulmaya çalışıyordu.

Yunanlıların İzmir'i işgali ile rahata kavuşacaklarını düşünen İzmir Rumları için durum hiç de umdukları gibi olmadı. "Anadolu'da şehirler yanar ve köyler ezilirken İzmir'in vaziyeti iktisadiyesi sükuta uğruyordu. Yunanlıların Anadolu'da ileriye doğru attıkları her adım İzmir'in faaliyeti iktisadiyesine bir kör düğüm örüyordu.

"Asya Seferi" Rumları Yunan Ordusu'nun kendilerine refah ve saadet bahşedeceğini umut ederlerken şevket (baht açıklığı) ve ikbalden (talih) yuvarlandılar. Eski saadetlerini de kaybettiler...¹²²

İş gücü açığı, ulaşım yetersizliği, sürekli göçler, teknik yersizlik ve belirsizlik ortamının yanında işgalle birlikte gelen savaş şartlarının nispi devamlığı, üretimin % 40'dan fazlasının yok olmasına neden olmuştur¹²³.

İşgal yıllarında üretimdeki bu azalmaya karşılık her türlü mal ve hizmetin piyasadan karşılanabildiğini ve bunların mevcudiyetini çeşitli Ahenk gazetesi nüshalarındaki reklamlarda görebiliyoruz. Özellikle piyasada bulunan lüks malların kaynağını, yurt dışından yapılan ithalatın kesintiye uğramadan devam etmesi oluşturmaktadır. Ancak üretimin düşük olması, kambiyo kurlarının belirsiz olmakla birlikte Türk- Yunan muharebelerine endeksli olması, tüketim mallarının yurt dışından ithal edilmesi gibi sebepler hayatı yaşanamayacak kadar pahalı bir hale getiriyordu¹²⁴.

Maaşlarının ödenmesinde her hangi bir sıkıntı ile karşılaşmayan Yunanlı memurların yanı sıra ticaretle de Türklerle kıyasla son derece üstün bir konumda bulunan ve para kazanma konusunda pek sıkıntı ile karşılaşmayan azınlıklar, yabancılar ve Levantenler Türklere nazaran hayat pahalılığından daha az etkileniyorlardı. Bununla birlikte işgal altındaki İzmir'in ekonomisinin ve ticaretinin durumu şehirde yaşayan bütün kesimleri etkileyecek kadar kötü bir hal almıştı.

İşgal altında bulundurdıkları süreç boyunca İzmir'in iktisadi yaşantısına katkısı olmayan Yunanlıların İzmir'i terk ederken meydana getirdikleri zarar, çıkarmış oldukları yangının hasarıyla kalmıyordu. İzmir'i terk eden Rumların yanlarında götürdükleri ve toprağa gömdükleri altınlar ve kıymetli eşyalar ülkenin genel ekonomisine darbe vururken, "Büyük Mübadele" öncesinde ve sonrasında yaşanan çeşitli olaylar¹²⁵ neticesinde İzmir büyük boyutlarda zararlar görüyordu.

1821'de Yunan milliyetçiliğinin uyanması ile başlayan Türk-Yunan çatışmaları, İngiltere'nin "Hasta Adam" Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçmesi ile Yunanların lehine bir gelişme göstermiştir. "Megali İdea" olarak adlandırdıkları Büyük Ülkü'de Batı Anadolu'nun ilhakını da kapsayan hedefleri şöyle sıralanabilir¹²⁶:

- (1) Yunan Milletinin tam istiklalinin temini,
- (2) Batı Trakya ve Selanik'in Yunanistan'a ilhakı,
- (3) Ege Adaları'nın Yunanistan'a ilhakı,
- (4) Oniki Ada'nın Yunanistan'a ilhakı,

122 İbn'ül Cemal M. Ragıb, "Güzel İzmir'de Vaziyeti İktisadiye", *Türkiye İktisat Mecmuası*, 1922, I/3, s.s.75-76.

123 A.g.m., s.75.

124 "İzmir istihsalat yüzünden dert ve elem içinde çırpınıyorken, kambiyo buhranları, ithalat fiyatlarının yükselmesi vaziyeti büsbütün alt üst etmiştir... İzmir'de hayat... fevkalade pahalılaştırmıştır...", a.g.m., s. 76.

125 Ferruatu bilgi için bakınız: Arı, a.g.e.; Arı, a.g.m., s. 37.

126 Hamdi Ertuna, Necati Ökse, *Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*, Gnkur Basımevi, Ankara, 1985, s.s.43-44.

- (5) Girit Adası’nın Yunanistan’a ilhaki,
- (6) Batı Anadolu’nun Yunanistan’a ilhaki,
- (7) Pontus Rum Hükümetinin kurulması,
- (8) Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhaki,
- (9) İmroz ve Bozcaada’nın Yunanistan’a ilhaki,
- (10) İstanbul’un işgal edilerek Doğu Roma İmparatorluğu’nun ihyası.

Rumların Balkan ve Anadolu topraklarında ilk başlarda tedhiş ve gerilla faaliyetleri ile başladıkları yayılcılık, önceleri Etniki Etery (Azınlıkların Birliği) ve daha sonra Filiki Etery adıyla faaliyet gösteren İpsilanti, Ksantos ve Çakalof tarafından kurulan Cemiyetin etkisi ile oldukça başarılı olmuştur. Yunanlıların bu sayede 1831 yılından başlayarak Türklere karşı olan toprak kazanımları 1921 yılında zirveye ulaşmış ve bu tarihten itibaren Sakarya Meydan Muharebesi’ndeki mağlubiyetleri¹²⁷ ile gerilemeye başlamıştır¹²⁸.

Türk Ordusu 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir’e girdiğinde ve takip eden günlerde, kaçamayarak İzmir’de kalan Rumlar ve destekçileri olan Ermeniler ile Türkler arasında çatışmalar devam etti. Şehir içinde oluşturulan birkaç direnek noktası da imha edilerek, kısa sürede kamu düzeni sağlandı. Yerli Rumlarla birlikte Yunanların yukarıda ele alındığı gibi Anadolu’yu işgal süresince, Türk varlığına karşı uygulamış oldukları asimilasyon politikalarının etkisi ile 9 Eylül 1922’yi takip eden günlerde İzmirli Rumlar için sıkıntı başlamıştı. Birçok İzmirli Türk ise, yaşanan her şeye rağmen Rum komşularının can güvenliğini sağlamak için çaba göstermiş ve onların salimen şehirden ayrılmalarına yardımcı olmuşlardı¹²⁹.

Türk ve Rum toplumları arasındaki ayrışımı körükleyen en önemli aktörlerden birisini oluşturan Rum Ortodoks Kilise’sinin İzmir Metropoliti olan Hrisostomos, Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcından beri bu yoldaki çalışmalarını sürdürmüştü. Yunanların İzmir’i işgal ettiği gün, Yunan Tümenini karşılayarak takdis eden Hrisostomos, Türk toplumu tarafından kabullenemeyecek daha başka birçok eyleme imza atarak toplumların arasında var olan ayrışmayı körükleyerek 10 Eylül 1922’deki hazin sonunu hazırlayan yolun taşlarını örüyordu. Hrisostomos’un, İzmir’in Türk Ordusu tarafından kurtarıldığı günün ertesinde linç edilmesinde rol oynayan etkenler içinde, kendi eseri olan toplumlar arası kinin etkisi büyük olmuştur¹³⁰. Ancak, Hrisostomos’un linç edilmesi var olan ayrışmayı daha da artırarak, Türk ve Yunan coğrafyalarında her iki topluma mensup olan insanların birlikte yaşamasını da zorlaştırmıştır.

127 Mustafa Kemal, *Söylev (Nutuk) II*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973, s. 453-454.

128 Brian W. Beeley, “The Greek-Turkish Boundary: Conflict at the Interface”, *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 3, No. 3, Settlement and Conflict in the Mediterranean World* (1978), s.352.

129 Umar, *a.g.e.*, s.s.301-306.

130 *A.g.e.*, s. 308-321; Dursun, *a.g.e.*, s. 122-130; Engin Berber, “Kurtuluşun Sonra İzmir’de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 8, Cilt: III, Mart 1987*, s. 443-460.

KAYNAKÇA

I. Kitap ve Makaleler

- ADIVAR, Halide Edip; Yakup Kadri Karaosmanoğlu; Falih Rıfkı Atay; Mehmet Asım Us, *İzmir' den Bursa'ya*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1980.
- ADİYAMAN, Süleyman Vasfi, “ Bir Gümrükçünün İşgal Yılları Anıları ”, *Üç İzmir*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992.
- AKSOY, Yaşar, *İzmir, Smyrna Efsaneden Gerçeğe*, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kültür yay. , 1.baskı, İzmir, Ocak, 1990.
- AMBLER, Eric, *İzmir'li Dimitros'a Bir Tabut*, Milliyet Yay., 1973.
- APAK, Rahmi, Reşat Hall, Kadri Coşkun, *Türk İstiklal Harbi II/2.Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965.
- ARI, Kemal, *Büyük Mübadele (Türkiye'ye Zorunlu Göç) (1923-1925)*, İstanbul, 1995.
- , “Türk Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/3.
- ARIKAN, Zeki, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918- 8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1989.
- , “İzmir- Kasaba- Aydın Demiryolu İşçilerinin Bir Muhtırası”, *Tarih ve Toplum*, Sayı:49, 1988.
- , Sabri Sürgevil, Abdullah Martal, Oktay Gökdemir, Sabri Yetkin, Türkan Çetin, Hakkı Uyar, Erdal Aslan, Özlem Yıldırım, *Tariş Tarihi*, Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, Tariş Tarihi Projesi, İzmir, 1993.
- AYBARS, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1995.
- BARAN, Tülay Alim, *İzmir'in İmar ve İskanı (1923-1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1994.
- BARBAROS, R. Funda, Gülcan Paker, Beyza Sümer, Yaşar Aksoy, *Ege Bölgesi Sanayi Odası'nın 50. Yılı*, Tükelmat AŞ., İzmir, 1995.
- BAYRAKTAR, Bayram, “Mütareke'de Yunanistan'ın Ayvalık Politikası”, *ÇTTAD* I/2, İzmir, 1992.
- BEELEY, Brian W., “The Greek-Turkish Boundary: Conflict at the Interface”, *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 3, No. 3*, Settlement and Conflict in the Mediterranean World Blackwell Publishing, 1978.
- BERBER, Engin, *Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1993.

- , “Kurtuluştan Sonra İzmir’de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.8, C.III, 1987.
- BIYIKLIOĞLU, Tefik, *Türk İstiklal Harbi I (Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1962.
- BORATAV, Korkut, “Devrim ve Savaş Yılları: 1908-1922”; *Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.
- CEM, İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.
- ÇAVDAR, Kazım, *İzmir*, Bilgehan Matbaası, İzmir, 1986.
- ÇAVDAR, Tefik, “Mütareke ve Milli Mücadele Döneminde Osmanlı Ekonomisi ve İzmir”, *1885-1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, 1985.
- ÇETİN, Türkan, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü”, *ÇTTAD*, I/3.
- DOBKIN, Marjorie Housepian, *Smyrna 1922 (The Destruction of a City)*, The Kent State University Press, Kent, Ohio and London, England, 1988.
- ELDEM, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, TTK Basımevi, Ankara, 1994.
- , “Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları”, *Türkiye İktisat Tarihi Seminerine sunulan bildiri, Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler, Tartışmalar 8-10 Haziran 1973*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 1975.
- ERĞİN, Feridun, “Birinci Dünya Savaşında ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, III/7, 1986.
- ERTUNA, Hamdi, Necati Ökse, *Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*, Gnkur Basımevi, Ankara, 1985.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, Cem Sar, Ahmet Şükrü Esmer, A. Haluk Ülman, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, Ömer Kürkçüoğlu, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.
- GÜNDEM, Naci, *Günler Boyunca*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 2002.
- GÜVENDİK, Hakkı, *Türk İstiklal Harbi II (Batı Cephesi 1’ inci Kısım) (15 Mayıs - 4 Eylül 1919)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1963.
- İBN’ÜL Cemal M. Ragıp, “Güzel İzmir’de Vaziyeti İktisadiye”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, Mart 1922, I/3.
- JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev.: Cemal Köprülü, TTK Basımevi, Ankara, 1971.
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960.
- KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 2002.

- KIRKPINAR, Kenan, "Milli Mücadele Döneminde İngiliz Basını ve Kamuoyunda Türk İmajı", ÇTTAD I/3, İzmir, 1993.
- KOÇMAN, Asaf, "İzmir'in Kentsel Gelişimi ve Bunu Etkileyen Faktörler", ÇTTAD, I/3.
- KURT, Sadık, *İzmir'de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850-1950)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1994.
- LEWINSOHN, Richard, *Esrarengiz Avrupalı Zaharoff*, Çev.: Cem Muhtaroglu, İstanbul, 1991.
- MAKAL, Oğuz, "Tarih İçinde İzmir'de Sinema Yaşantısı", ÇTTAD I/3, 1993.
- , "İzmir Sinemaları (1909-1930)", *Üç İzmir*.
- MEARS, Eliot Grinnell, *Modern Turkey (A politico-economico interpretation, 1908-1923 inclusive with selected chapters by representative authorities)*, Eliot Grinnell Mears, The Macmillan Company, Newyork, 1924.
- MISIROĞLU, Kadir, *Yunan Mezalimi*, İstanbul, 1973.
- Mustafa Kemal, *Söylev (Nutuk) II*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973.
- MUTLUÇAĞ, Hayri, *İzmir Ermeni İhtilal Komitesi ve Terör*, İstanbul, 1986.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları I, II*, Kastaş A.Ş. Yay., İstanbul, 1988.
- , *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, T.C. Ziraat Bankası Yay., Ankara, 1998.
- NAHUM, Hanri, *İzmir Yahudileri*, İletişim Yay., İstanbul, 2000.
- ÖKÇÜN, Gündüz, *Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri*, İstanbul, 1984.
- ÖKTEM, Haydar Rüştü, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Haz.: Zeki Arıkan, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- ÖZALP, Kazım, *Milli Mücadele I (1919- 1922)*, TTK Basımevi, Ankara, 1985.
- ÖZKAYA, Yücel, *Milli Mücadele'de Ege Çevresi*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994.
- REINHARDT, Richard, *İzmir'in Külleri*, Çev.: Semih Yazıcıoğlu, Neşe Olcaytu, Hürriyet Yay., İstanbul, 1973.
- SARC, Ömer Celal, "Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve İktisat Politikaları", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı Yay., İstanbul, 1983.
- SERÇE, Erkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)*, Dokuz Eylül Yay., İzmir, 1998.
- SERÇE, Erkan, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzmir ve İzmir Ticaret Ve Sanayi Odası (1922-1930)", *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*.
- SEVİNÇLİ, Eftal, "İşgal Yıllarından Cumhuriyet'e İzmir'de Tiyatro", *Üç İzmir*.

- SÖNMEZ, Ülker Zengin, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1998.
- SU, Kamil, *Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, Ağustos 1986.
- , *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar II*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.
- TEZEL, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1994.
- TOPRAK, Zafer, "Yayınlanmamış Bir Monografiden İzmir 1920-1921", *Üç İzmir*.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler II*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
- UMAR, Bilge, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.
- YILDIRIR, Özlem, "İtibar-ı Zirai Birlikleri Kanunu ve Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifinin Yeniden Canlanması", *Tariş Tarihi*, Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, Tariş Tarihi Projesi, İzmir, 1993.
- İzmir Vilayeti 1932-1933 İstatistik Yıllığı*, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Bilgi Matbaası, İzmir, 1934.
- 1930 İstatistik Yıllığı*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1930.

II. Gazete ve Dergiler

- Ahenk (İzmir) Gazetesi*
- Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*
- Sabah Gazetesi*
- Şark Gazetesi*
- Türkiye İktisat Mecmuası*

III. Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık (Osmanlı) Arşivi
- Dahiliye Kalemî Mahsus (DH- KMS) Kataloğu
- Dosya 50/ 2, Dosya 54/1, Dosya 54/2, Dosya 55/3